

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Arteterapie s nadanými dětmi

Art therapy with gifted children

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Miloslav Čedík

Jitka Kavková

V Praze 9. 5. 2019

Poděkování

Děkuji PhDr. Miloslavu Čedíkovi za odborné vedení mé bakalářské práce, především za důvěru, se kterou ke mně a k mé práci přistupoval. Také děkuji Mensa gymnáziu o.p.s. za umožnění získání výtvarných děl jejich studentů. A v neposlední řadě děkuji také své sestře za trpělivost a toleranci v průběhu psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Arteterapie s nadanými dětmi“ vypracovala samostatně, pouze za použití pramenů a literatury, jež uvádím a řádně cituji. Zároveň prohlašuji, že tato práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. 5. 2019

Jitka Kavková

Anotace

Bakalářská práce „Arteterapie s nadanými dětmi“ pojednává o dvou velkých kapitolách – arteterapie a nadané dítě. Má tendenci poukázat na nadané děti jako na klienty sociální práce a arteterapii jako metodu sociální práce.

V teoretické části popisuje a definuje, co a kdo je to nadané dítě a také, co je to arteterapie a jaké jsou její hlavní techniky a přístupy. Dále praktická část práce obsahuje výzkum, jehož cílem je zjistit rozdíly ve výtvarné tvorbě dětí nadaných a dětí průměrných.

Klíčová slova

nadané dítě, nadání, inteligence, arteterapie, arteterapeutické přístupy, KTC, test kresby postavy, Rožnovská arteterapie

Annotation

This bachelor thesis „Art therapy with gifted children“ describes two big chapters – art therapy and gifted children. Its tendency is to show gifted children as clients of social work and art therapy as method of social work.

Theoretical part of this work describes and defines, what and who is gifted child and, what is art therapy, what are its main techniques and approaches. Further the practical part contains research, which goal is to find out differences in art work of gifted children and average children.

Keywords

Gifted child, gift, intelligence, art therapy, art therapy approaches, KTC, drawing character test, Rožnov type of art therapy

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Teoretická část práce.....	9
2.1. Nadané dítě.....	9
2.1.1. Inteligence.....	10
2.1.2. Nadání.....	11
2.1.3. Odlišnosti ve fungování mozku.....	12
2.1.4. Testy inteligence.....	13
2.2. Arteterapie.....	15
2.2.1. Dělení arteterapie.....	15
2.2.2. Historie a přístupy v arteterapii.....	16
2.2.3. Teorie barev.....	19
2.2.4. Psychologický výklad barev.....	22
3. Praktická část práce.....	27
3.1. Cíle a průběh výzkumu.....	27
3.2. Metody použité při výzkumu.....	27
3.2.1. KTC.....	27
3.2.2. Kresba postavy.....	28
3.3. Rožnovská arteterapie.....	31
3.4. Výsledky výzkumu.....	32
3.4.1. Výtvarné artefakty průměrných dětí.....	33
3.4.2. Výtvarné artefakty mimořádně nadaných dětí.....	34
3.4.3. Hlavní rozdíly tvoreb.....	36
4. Závěr.....	38
5. Zdroje.....	40
5.1. Knižní zdroje.....	40

5.2. Ostatní zdroje.....	41
5.3. Další elektronické zdroje	41
6. Přílohy.....	43

1. Úvod

Celá tato práce se zabývá tématem „arteterapie“ a tématem „nadané děti“. Je zde nahlíženo na arteterapii jako na metodu sociální práce. Je také pospáno využití arteterapie zejména pro sociální pracovníky. Na nadané děti je v mé práci pohlíženo jako na klienty a uživatele sociální práce. Domnívám se totiž, že by bylo více než vhodné rozšířit povědomí o skupině nejen tzv. „nadaných“ dětí, ale i dospělých mezi širokou veřejnost, mezi psychology, pedagogické pracovníky, a především sociální pracovníky, jakožto studentka sociální práce. Jako jeden z cílů, nejen této práce, ale i mé budoucí profese, si kladu právě šířit tyto cenné informace mezi širokou veřejnost a osoby, kterým tato vědomost značně usnadní život.

Existuje Gaussova křivka, na které je patrné plošné rozložení inteligence v populaci. Na straně levé jsou lidé nebo děti podprůměrní a na té pravé lidé nebo děti nadprůměrní. Sociální práce, nyní se vyjadřuji především k té v českém prostředí, opečovává výhradně osoby na levé straně jmenované křivky a jen velmi zřídka kdy osoby z té pravé části křivky. Mé stanovisko k tomuto tématu je ale jiné. Zastávám názor, že je nutné věnovat se nadprůměrným se stejnou vervou jako lidem podprůměrným. Dle mého pohledu, na obou stranách a odchylkách od normy vznikají sociální problémy, které je velmi potřebné řešit a věnovat tak pozornost oběma cílovým skupinám. Řekla bych, že stejně tak, jako je již dnes vnímáno bohatství a chudoba za činitele vzniku velmi podobných sociálních problémů, je tomu tak i u nadprůměrně a podprůměrně inteligentních osob.

V práci je tedy nahlíženo na nadané jako na menšinovou skupinu, která by v mnohých případech měla mít možnost využívat v této tematice vzdělané sociální pracovníky a pracovnice. A proto, že díky rozsáhlým studiím, kterým bude později práce věnovaná, je známo, že nadaní lidé využívají spíše pravou mozkovou hemisféru, používají kreativitu a fantazii. Arteterapie je, dle mého úsudku, vhodnou metodou sociální práce, díky které by se mohlo dát lépe pracovat s cílovou skupinou nadaných.

Práce rovněž obsahuje praktickou část, ve které se pokusím, prostřednictvím výtvarné tvorby, nalézt odlišnosti mezi nadanými a průměrnými dětmi. Mezi hlavní cíl, který je pro tuto práci stanoven se řadí tato praktická část. Záměrem této praktické části mé práce je provedení základního zmapování ve výtvarné tvorbě dětí, které se řadí do skupiny dětí nadaných a dětí průměrných. Dalším cílem pak také bude porovnání tvorby získané od těchto skupin dětí za účelem získání několika jasných bodů, znaků nebo symbolů, které by mohly být jasným indikátorem, že se jedná o tvorbu nadaného dítěte.

Jedna z hlavních myšlenek je také osvětlení pojmu „arteterapie“ a pojmu „nadané dítě“ a šíření těchto pojmů. Jsou zde popsány různé druhy arteterapie, jejich rozdíly a kde a jak arteterapie vznikala. V práci je tedy pojmenována arteterapie jako metoda sociální práce. Pro použití této metody se zaměřením především na její použití na dětské klienty radící se právě do skupiny nadaných. Práce směřuje k propojení těchto dvou zdánlivě vzdálených oblastí.

2. Teoretická část práce

2.1. Nadané dítě

Definice českého výrazu „nadaný“ je mírně zavádějící a velmi obtížně se hledají její správné formy tak, aby byla co nejpřesnější. Takových definic pak existuje více. Dnešní odborníci na téma nadání se ale shodují, že nadaného člověka, nebo dítě, nedefinuje pouze jeho vysoké IQ, vyšší než 130, příp. 125, ale rovněž jeho odlišné fungování psychických funkcí a vysoká citlivost.

Vyhláška č. 27/2016 Sb. O vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných definuje nadané a mimořádně nadané žáka takto:

(1) „Za nadaného žáka se pro účely této vyhlášky považuje především žák, který při adekvátní podpoře vykazuje ve srovnání s vrstevníky vysokou úroveň v jedné či více oblastech rozumových schopností, v pohybových, manuálních, uměleckých nebo sociálních dovednostech.

(2) Za mimořádně nadaného žáka se pro účely této vyhlášky považuje především žák, jehož rozložení schopností dosahuje mimořádné úrovně při vysoké tvořivosti v celém okruhu činností nebo v jednotlivých oblastech rozumových schopností, v pohybových manuálních, uměleckých nebo sociálních dovednostech.“ (AUTOR: NEUVEDEN, 2019. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/36859/>)

Vyhláška nepracuje vůbec s pojmem inteligence a ani nepojmenovává nutný počet bodů IQ, aby člověk mohl být považován za člověka nadaného nebo mimořádně nadaného.

Definice, která se používá v Belgii má hned několik možností pro vysvětlení pojmu nadaného člověka nebo nadaného dítěte. Nadaný člověk je podle ní ten, který má: buď IQ celkové 125 a výš nebo IQ nad 130 v jedné z oblastí nebo vyniká v některých druzích inteligence, které nejsou postižitelné klasickými IQ testy. Případně to může být člověk, který dosahuje výjimečných výsledků a dovedností v některých oborech. Takovou dovednost musí ale pak určit konkrétní odborník dané oblasti, dané dovednosti. Může tomu tak být například v oboru tance, muziky apod. U nadaných se k takovému popisu a vlastnostem přidává ještě vysoká citlivost, jiná struktura a fungování mozku. Tzn., že u nadaných najdeme neuropsychologické odlišnosti.

Existují také pojmy, které pojem nadání lidí více specifikuje. Například výraz „lidé s vysokým potenciálem“, který je používán zejména v Belgii. Tento výraz definuje konkrétně skupinu lidí s IQ vyšším než 130, ale zároveň také s vysokou citlivostí a odlišností fungování psychických funkcí. Postupem času se zjistilo, že někteří lidé, kteří do této

skupiny patří nemají celkové IQ vyšší než 130. Proto zůstalo v jazycích tolik výrazů k pojmenování této skupiny lidí.

Dnes se pojmem nadaní totiž často označují lidé pouze s vysokým nebo vyšším intelektem, aniž by způsob jejich myšlení byl kvalitativně odlišný. Aby člověk mohl být zařazen do takové skupiny lidí, měl by mít IQ 125 a výše, ale je zde podstatný fakt odlišnosti neurologického fungování v ohledu stránek fyziologie, emocionality, intelektu, ale také odlišné fungování myšlení a psychiky.

Dle popisu Moniky Stehlíkové by se dalo pojem nadaní lidé popsat takto: „*Nadaní lidé mají výrazně vysokou inteligenci a jejich inteligence je kvalitativně jiná než u ostatní populace. S tím souvisí jejich atypický způsob myšlení, vnímání, cítění i chování. Těchto lidí je zhruba 2-5 %. Patří mezi ně děti i dospělí. Mají výrazný potenciál v jedné nebo více oblastech.*“ (Stehlíková, 2016)

Organizace, která sdružuje nadané a mimořádně nadané osoby se nazývá Mensa. Mensa je nezisková organizace, která funguje celosvětově, i Česká republika má svoji Mensu. Jednotlivé Mensy konkrétních států se ale mohou lišit podmínkami přijetí. Mensa totiž své členy přijímá na základě IQ testu. Mensa České republiky přijímá osoby s IQ 130 IQ bodů a více. V jiných zemích může být limit IQ bodů nepatrně jiný. Je to dáno tím, že členem se může stát každý, kdo dosáhne výsledku IQ mezi horními dvěma procenty celkové populace.

Mensa České republiky rovněž spravuje Mensa gymnázium. Je to jediné gymnázium spravované Mensou na celém světě. Mensa gymnázium je určené pro vzdělávání mimořádně nadaných dětí. Podmínkou přijetí jsou, stejně jako do Mensy České republiky, IQ testy s minimálním počtem IQ bodů 130 a psychologické testy, kterými musí každý žák individuálně projít.

Největší základnu má Mensa v USA a Velké Británii, Česká Mensa však patří již několik let mezi deset nejsilnějších.

V definici nadaného člověka je již zmínka o inteligenci a nadání. Nadání a inteligence jsou slova, která jsou velmi spjatá a v mnoha popisech definuje slovo inteligence slovo nadání.

2.1.1. Intelligence

Vysvětlení slova inteligence ale také není jednoznačné, různí psychologové používají jiná vysvětlení. Podle W. Sterna je „*inteligence všeobecná schopnost individua vědomě orientovat vlastní myšlení na nové požadavky, je to všeobecná duchovní schopnost přizpůsobit se novým životním úkolům a podmínkám.*“ (AUTOR: PATR PRAUS, 2008

Časopis *Mensa* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: http://casopis.mensa.cz/veda/inteligence_a_jeji_mereni.html) D. Wechsler tvrdí, že *inteligence je vnitřně členitá a zároveň globální schopnost individua účelně jednat, rozumně myslet a efektivně se vyrovnávat se svým okolím*. (AUTOR: PATR PRAUS, 2008 *Časopis Mensa* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: http://casopis.mensa.cz/veda/inteligence_a_jeji_mereni.html) A J. P. Guilford naopak píše, že *„inteligence je schopnost zpracovávat informace. Informacemi je třeba chápat všechny dojmy, které člověk vnímá.*“ (AUTOR: PATR PRAUS, 2008 *Časopis Mensa* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: http://casopis.mensa.cz/veda/inteligence_a_jeji_mereni.html)

Každá z definic známých psychologů má nepatrně odlišný význam. Každý z nich by slovo inteligence osvětlil rozdílně

Jedna z uvedených definic říká, že nadaný člověk je ten, který má IQ nad 130 v jedné z oblastí nebo vyniká v některých druzích inteligence. Druhů inteligence je totiž více. Existují tím pádem i testy, které mohou testovat jednotlivá odvětví inteligence, ale i inteligenci celkovou, všeobecnou.

Teorie mnohonásobné inteligence rozlišuje sedm druhů inteligence. Popisuje inteligenci logicko-matematickou, ta je zaměřená na řešení neverbálních problémů, práci s čísly, uvažování a logiku. Další zmíněnou je inteligence verbálně-jazyková. Ta slouží k efektivnímu užívání jazyka v ústní i psané formě, k užívání a učení jazyků, vysvětlování a výuce. Tělesně-pohybová složka inteligence zařizuje koordinaci, flexibilitu, rovnováhu, rychlost a uvědomování si vlastního těla. Dalším známým druhem je inteligence vizuálně-prostorová, kterou člověk ovládá orientaci v prostoru, schopnost navigace a prostorovou představivost. Díky hudební inteligenci může člověk vnímat, rozlišovat a interpretovat hudební a zvukové podněty, rozumí melodii a rytmu. Interpersonální inteligence ovládá komunikační schopnosti, porozumění pocitům jiných lidí, schopnost empatie a práci v týmu. Poslední pospanou je inteligence intrapersonální, která je na rozdíl od inteligence interpersonální stahována na člověka samotného, jak rozumí sobě samému, jak si uvědomuje vlastní silné a slabé stránky a také, jakou má schopnost soustředit se.

2.1.2. Nadání

Pavel Hartl popisuje nadání: *„Nadání je soubor vloh jako předpoklad k úspěšnému rozvíjení schopností; nejčastěji používáno ve spojení s jedinci podávajícími nadprůměrné výkony při činnosti tělesné či duševní.* (Hartl, 2000). Tato další definice, která má obdobný

význam jako definice používaná v Belgii, rovněž nepracuje s výrazy inteligence nebo počty bodů IQ.

Podle Roberta J. Sternberga existují tři složky nadání. Jsou jimi praktičnost, analytické myšlení a kreativita. Tvrdí, že pro obstání v životě a maximální využití potenciálu nadaného člověka, musí takový člověk mít snahu o rozvoj všech třech těchto složek. IQ je podle něj jen dobrým výchozím bodem pro rozvoj daného nadání.

2.1.3. Odlišnosti ve fungování mozku

U nadaných dospělých, ale i dětí, existují odlišnosti ve fungování mozku ve srovnání s ostatní populací. U nadaných byl totiž zjištěn výrazně vyšší počet spojů mezi neurony.

Díky výzkumům založených na funkční magnetické resonanci, kdy se mapuje aktivita mozku při stimulaci nějakým intelektuálním úkolem, stavem emocionálního vypětí nebo ve stavu naprostého klidu, jsou k dispozici informace o oblastech mozku, které jsou pro daný typ činnosti využívány.

Mozek nadaných, mimo jiné, funguje rychleji. Průměrná rychlost přenosu informací v nervové síti je cca 2 m/s. Mozek nadaných osob se ale nachází v neustálém stavu zvýšené aktivity a zvýšené rychlosti zpracování podnětů a informací, kdy se počítá, že rychlost přenosu informace je o 0,05 m/s vyšší na každý jeden bod inteligenčního kvocientu (IQ).

Nadání též mají výraznější citové prožívání a emocionální reakce, vnímají více vjemy z okolí, více přemýšlejí a rychleji jednájí. Krátkodobá paměť nadaných též funguje efektivněji než u zbylé populace. Nadání jsou schopni v mysli udržet až sedm položek zároveň, kdežto většina lidí až čtyři položky.

To, že nadání lidé mají rychlejší mentální činnost způsobuje také rychlejší proces myelinizace. Při myelinizaci se na povrchu axonů¹ vytváří další funkční vrstva. Látka myelin, která při tomto procesu vzniká, způsobuje rychlejší vedení elektrických signálů mezi neurony. Proces myelinizace je u nadaných lidí značně rozsáhlejší. To ve výsledku znamená, že procesy mentální činnosti jsou rychlejší.

U nadaných se také vyskytuje tzv. divergentní myšlení. Divergentní způsob myšlení je výsledkem rychlého zpracovávání podnětů v mozku nadaného člověka. Obvyčně u lidí převládá lineární způsob myšlení. Lineární způsob myšlení funguje tak, že od jedné myšlenky se postupně člověk přesune ke druhé a celé myšlení vede jedna linka. Divergentní myšlení je tomuto lineárnímu protichůdné. Nadání totiž přemýšlí rozvětveně, tzn., že každá

¹ Výběžky neuronů

myšlenka začne okamžitě vytvářet další skupinu myšlenek a následně nově vzniklé myšlenky začnou ve stejnou chvíli vytvářet další myšlenky a takto se tvoří struktura myšlenek téměř až do nekonečna.

Jak je již velmi jisté a dobře známo, lidský mozek má dvě mozkové hemisféry a sice levou a pravou. Obě dvě mozkové hemisféry fungují současně, avšak většina lidí má dominantní jednu z těchto mozkových hemisfér. Procentuálně je obecně je více lidí, kteří mají dominantní levou mozkovou hemisféru, odhaduje se, že levou mozkovou hemisféru má dominantní více než 80 % celkové populace. Nadaní lidé pak pro své fungování využívají spíše pravou mozkovou hemisféru. Platí zde pravidlo, že nadaný má dominantní převážně pravou mozkovou hemisféru, ale ne každý, kdo má dominantní pravou mozkovou hemisféru je i nadaný. Každá z jmenovaných hemisfér řídí odlišné procesy probíhající v našem mozku.² Za výzkumy a poznatky mozkových hemisfér vděčíme, již zmíněnému, R. W. Sperrymu, který za svá bádání také v roce 1981 získal Nobelovu cenu.

Dle sepsaných definic můžeme tedy jasně rozlišovat osoby mimořádně nadané a osoby tzv. „VIQ“. Mimořádně nadaní nebo také lidé s vysokým potenciálem (IQ vyšší než 125 nebo 130) společně s odlišností psychických funkcí. A VIQ nebo také lidé s vysokým IQ (IQ vyšší než 130) ale bez konkrétní specifičnosti nebo odlišnosti právě psychických funkcí. Tyto dva přístupy ale zároveň, zejména v české společnosti, bývají společně zaměňovány a v mnohých případech bývá ke všem osobám s IQ vyšším než 130 přistupováno jako k mimořádně nadaným. Vyskytuje se tím dvojitý přístup k mimořádnému nadání.

2.1.4. Testy inteligence

IQ body, nebo také inteligenční kvocient, se měří tzv. testy inteligence. První pokusy o zjišťování inteligence vycházely z biologických parametrů člověka. Měřila se velikost lidské lebky. P. Broca je známým vážením lidských mozků. Mozky zemřelých lidí vážil a následně se snažil zjistit jejich možnou inteligenci na základě jejich váhy. Později se přešlo na měření lidských rozměrů.

F. Galton ve své laboratoři zjišťoval různé fyzické parametry člověka, mimo jiné také ostrost zraku a sluchu a také rozměry hlavy. Galton pracoval s percentilem, kdy porovnával populaci a zařazoval testované mezi další část populace. Znakem inteligence pro něj byly citlivé smysly.

Začátkem 20. století byla tato metoda nahrazena za metodu měření mentálních schopností, kdy francouzský psycholog A. Binet pro potřeby vyšetření mentálně zaostalých dětí poprvé použil testovou metodu pro zjištění inteligence. Na základě jeho testů měly být vybrány děti, kterým by mohlo činit potíže se zařadit do běžného školního kolektivu. Test obsahoval třicet otázek, které zjišťovaly schopnosti logického myšlení, schopnosti úsudku a schopnosti porozumění daného žáka či dítěte. Z výsledku testů určitého počtu osob vypracoval stupnici, která pracovala s pojmem mentální věk. Úroveň intelektu tak charakterizoval rozdíl mezi fyzickým a mentálním věkem.

W. Stern tuto metodu ještě více specifikoval a podle něj se k výslednému počtu IQ bodů dojde tak, že se mentální věk vydělí fyzickým věkem a vynásobí stem. S tímto vzorcem pro výpočet IQ bodů, tedy pro zjištění inteligence, se pracovalo velmi dlouho.

Později přišel M. L. Terman s novým testem, který pojmenoval Stanford-Binetův test. Ten obsahoval deset testů a každý z nich byl určen pro děti dané věkové kategorie od tří do čtrnácti let. Každé kategorie se test tázal na šest různých otázek nebo úkolů. Stanford-Binetův test se používá v revidovaných podobách až do dnes.

Dnes se měří inteligence nejen dětí, ale také dospělých. Testy, které se k těmto účelům používají existuje celá řada. Jsou dvě kategorie takových testů, záleží, jaký druh inteligence chce dotyčný zjišťovat. První kategorií jsou testy komplexní. Komplexní testy testují různé schopnosti testovaného. Mezi ně se řadí Wechslerovy testy, test struktury inteligence, Snijdersův-Oomenův test apod. Wechslerův test obsahuje jedenáct subtestů a dělí je na dvě kategorie a sice verbální a výkonostní. Wechsler také inovoval původní vzorec pro výpočet IQ. Výsledný skóre IQ se podle jeho úprav rovná aktuální skóre testu děleno předpokládané skóre a násobí se stem.

Druhou kategorií jsou testy částečné, které se zaměřují na zjišťování všeobecné inteligence. Do kategorie částečných inteligenčních testů patří Test progresivních matic od J. C. Ravena, Domino test, Kohsovy kostky atd. Tyto testy pracují s teorií g faktoru, tedy teorií, kdy se předpokládá, že pokud testovaný člověk dosáhne konkrétní úrovně v jedné oblasti inteligence, v ostatních oblastech inteligence by testovanému měl vyjít podobný výsledek.

Sternovo počítání IQ bodů, jakožto výsledky IQ testů, bylo ale již zpochybněnou zejména pak proto, že biologický věk roste lineárně a mentální nikoliv. Dnes se tedy pracuje s upraveným Wechslerovým vzorcem a pojmem odchylkové IQ. U odchylkového IQ se porovnává úroveň schopností testovaného se zbylou populací stejné věkové kategorie.

2.2. Arteterapie

„Arteterapie je využívání exprese v terapii, nejčastěji formou výtvarných aktivit. Užívá se u mnoha typů klientů a v řadě programů, pole jejího uplatnění se stále rozšiřuje (např. na lidi s demencí, vězně, lidi vážně nemocné i umírající). J. Slavík definuje expresi jako projektivní aktivity, vznikající na instinktivním základě, ale přístupné kultivaci a učení, které spontánně vyjadřují psychické stavy aktéra a zároveň reprezentují jeho osobnost.“ (Matoušek, 2008)

V České Republice je arteterapie ve velké převaze vnímána jako druh expresivní terapie, ve které se pracuje s výtvarným dílem. V širším slova smyslu, může být také arteterapie vnímána jako léčba uměním. Tzn. léčbu hudbou, poezií, prózou, divadlem, tancem a výtvarným uměním. Anglické slovo pro tuto terapii je, art therapy, které znamená naše české arteterapie ve smyslu terapie pomocí výtvarného umění, kdežto slovo arts therapy, který slouží pro pojmenování všech jmenovaných terapií jakožto terapie nebo léčba uměním celkově. Je možné, že v českém jazyce došlo k propojení těchto dvou anglických výrazů do jednoho, kdy ale zůstaly oba jeho významy.

Arteterapie má v České Republice tzv. ČAA neboli Českou arteterapeutickou asociaci. Tato asociace je neziskové profesní sdružení arteterapeutů, jejichž cílem je starat se o obor arteterapie, vzdělávat a informovat v oboru.

Oficiální definice arteterapie právě podle ČAA zní: *Arteterapie a artepsychoterapie jsou terapeutické obory využívající výtvarnou tvorbu k podpoře zdraví, sebezvoje a růstu. Napomáhají překonat a integrovat psychické a zdravotní obtíže prostřednictvím výtvarného kreativního procesu v terapeutickém vztahu klient-výtvar-arteterapeut. Arteterapie patří ke kreativním neverbálním terapiím a jako mezirezortní obor je využívána ve zdravotním a psychosociálním kontextu. (AUTOR: NEZNÁMÝ Česká arteterapeutická asociace [online]. 2019 [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: arteterapie.cz/arteterapie)*

2.2.1. Dělení arteterapie

Uvedená citace hovoří o pojmech Arteterapie a artepsychoterapie, kdy tyto dva pojmy od sebe odděluje. Arteterapií rozumí terapii uměním, kde se klade největší váha na samotný tvůrčí proces a nahlíží se na něj jako na léčebný. Zatímco v artepsychoterapii se s výtvarnými produkty dále psychoterapeuticky pracuje.

Další dělení arteterapie rozlišujeme podle toho, zda klient sám tvoří, či pracuje s již hotovými výtvary. Expresivní je pak arteterapie, kde klient sám tvoří a naopak receptivní je arteterapie, kde se klientům předkládá již vytvořený artefakt se označuje jako receptivní.

Arteterapie může také probíhat formou skupinovou nebo také formou individuální. Skupinová arteterapie pracuje a léčí skupinu klientů společně. Výhodou této formy terapie je interakce mezi členy takové skupiny a skupinová dynamika. Individuální arteterapie se zaměřuje a pracuje výhradně s jedním klientem. Výhodou pak může být například rychleji navázaný vztah s terapeutem nebo intenzivnější propuknutí do tématu klienta.

Cílem arteterapie je léčba kognitivních, motivačních a emocionálních aspektů.

2.2.2. Historie a přístupy v arteterapii

Historie arteterapie sahá k začátkům psychoanalýzy a jejímu zakladateli S. Freudovi. Moment, kdy Sigmund Freud začal používat výtvarný projev svých pacientů ve své psychoanalýze jako součást terapie nebyl zpočátku cílený. Po nějakém čase totiž zjistil, že mnoho pacientů popisuje svoje vizuální obrazy – pracuje tedy s obrazem.

„Poprvé si Freud takový obraz od své pacientky vyžádal, když se snažil vyvolat její zapomenuté vzpomínky:

Položil jsem nemocné ruku na čelo, nebo jsem vzal její hlavu do obou rukou a řekl: „Teď vás to napadne pod tlakem mé ruky. V okamžiku, kdy tlak přestane, uvidíte něco před sebou, nebo něco jako nápad vám proběhne hlavou, a toho se chopte. Je to to, co hledáme. – Nuže, co jste viděla, nebo co vás napadlo?“ (Freud & Breuer, 1893-1895, český překlad Otakara Kučery; S. Freud Studie o hysterii. Julius Abert, 1947)

Tuto metodu Freud později vyměnil a úplně nahradil za metodu volných asociací. Metoda volných asociací je metodou, kdy klient na dané slovo má okamžitě reagovat tím, co ho napadlo. Neměl by nad tím přemýšlet moc dlouho, ani svůj nápad soudit.

Freud publikoval odbornou pasáž o snu, kterou později velmi často ve svých odborných i neobdobných dílech citovala průkopnice arteterapie Margaret Naumburgová: *„Zažíváme jej (sen) převážně prostřednictvím vizuálních představ... Potíž při zprostředkování snů tkví částečně v tom, že musíme tyto představy přeložit do slov. „Nevím, jak bych to popsal,“ říká často osoba, „ale mohl bych to nakreslit“.* (Freud, 1916-1917)

Freud vnímal kresbu tak, že nepatří do klasické techniky psychoanalýzy. U některých pacientů s ní ale, jako s vedlejším doplňkem, pracoval. Například právě při líčení snů a snových obrazů. Nezvratnou změnu pro arteterapii pak přinesla analýza s dětmi, kde malování bylo již vnímáno jako cílená technika psychoanalýzy. Podle A Freudové, dcery S. Freuda, se tak stal výtvarný projev další technickou pomůckou při psychoanalýze. S vývojem psychoanalýzy se však interpretace uměleckých výtvorů stala součástí psychoanalytických technik úplně. Nežřídko kdy se totiž stávalo, že klienti nosili své výtvo

svým psychoanalytikům Šlo především o obrazy, malby a kresby. Někdy se také k psychoanalýze přizývali umělci, díky kterým pak pacientovi představy o vyobrazení byly znázorněny přesněji.

Vůbec prvním terapeutem, který výtvarný projev vnímal, po vzoru psychoanalýzy, jako velmi důležitou, a dokonce jako jednu z hlavních, technik psychoterapie, byla Margaret Naumburgová. Právě ona vnímala roli výtvarného vyjádření klienta jako velmi cennou a pracovala s tímto jako s primárním přínosem v terapii. Nepoužívala tak arteterapii jako pouhý vedlejší nástroj běžné terapie. Svůj terapeutický, arteterapeutický, přístup popsala jako „dynamicky orientovaná arteterapie“.

Z Freudova přístupu k výtvarnému dílu v terapii dodnes vyvozujeme jeden z přístupů v arteterapii, jímž je psychodynamický přístup v arteterapii

Dalším takovým přístupem v arteterapii je přístup je jungiánská analytická arteterapie, které postavil základy C. G. Jung. Jungovo pojetí arteterapie a celkově výtvarna v terapii je neodmyslitelně ovlivněno tím, že on sám ve svém osobním životě tvořil a razil teorii, že je možné pracovat v terapii s představami. Tím se jednoznačně shoduje se základy arteterapie, neboť obraz v arteterapii je vlastně představa klienta. Jung sám byl aktivním amatérským umělcem. Umění nikdy nestudoval, ale byl poměrně nadaný. Junga na umění nejvíce fascinovali vnitřní zdroje, ze kterých se obrazy braly a také představy jeho i klientů, na základě kterých díla vznikala.

Dnes je již, díky vydaným titulům popisující Jungův život, známé, že Jung sám, a to především v obdobích osobních krizí vytvářel. Maloval mandaly, obrazy a jeho největším výtvozem je tzv. Bollingeňská³ věž. Velmi známou knihou, která tento jeho tvořivý život popisuje a prezentuje jeho obrazy je Červená kniha, koncem loňského roku rovněž byla vydána Kniha obrazů. Jung do Červené knihy maloval, stala se tak inspirací pro jeho žáky a pacienty. Je to rovněž kniha, kde experimentoval sám se sebou. Jung sám o Červené knize napsal: *„Léta, v nichž jsem šel za svými vnitřními obrazy, byla nejdůležitější dobou mého života: v ní se rozhodlo všechno podstatné. Tehdy to začalo, a pozdější detaily jsou jen doplněním a objasněním. Celá má pozdější činnost spočívala ve zpracovávání toho, co se v oněch letech provalilo z nevědomí a zpočátku mě zaplavilo. Byla to prvotní látka pro životní dílo.“* (C. G. Jung, Aniela Jaffé, 2015) Kniha obrazů je oproti Červené knize soubor výtvorů Jungových klientů.

³ Stavba, kterou Jung stavěl část svého života sám. Do věže nebyla nikdy zavedena elektrina.

Jung chtěl po svých klientech, aby byli aktivní ve vyvolávání svých vlastních obrazů ze své mysli a také chtěl, aby se v těchto obrazech a potažmo i příbězích stávali hlavními hrdiny. Velmi brzy se na základě takových snažení pokusil rozpoznávat psychický stav svých pacientů mimo jiné i z jejich výtvarných prací.

Jung maloval velmi často mandaly. Mandaly malovali i jeho klienti. Velmi dobře popsané je pak můžeme najít právě také ve zmiňované knize *Knihy obrazů*. Mandaly pak mají svůj význam, a to nejen ve výtvarné nebo terapeutické rovině. Jsou to kruhové malby, které mají velkou tradici v oblasti náboženských rituálů a v psychologii. Takové vyobrazení se vyskytují zejména v tibetském buddhismu a v klášterech dervišů⁴. Po psychologické a terapeutické rovině se pak tyto kruhové obrazce, mandaly, vyskytují také ve snech.

Arteterapie, které se tato práce věnuje a bude z ní čerpat pak vychází z tohoto psychodynamického přístupu. Proto jsou v této práci také pospány dva její hlavní proudy společně s nejvýraznějšími osobnostmi. Díky tomu je také v práci popsáno historické pozadí rozvoje arteterapie. Zároveň ale existuje v arteterapii více přístupů, které jsou známy a popsány. Těm se ale práce bude z kapacitních důvodů věnovat spíše okrajově i s přihlédnutím na zmíněný fakt, že arteterapie, ze které tato práce vychází, je právě arteterapií psychodynamického přístupu.

Dalšími popsanými arteterapeutickými přístupy jsou přístupy humanistické. Humanistický přístup se drží principů fenomenologie a gestalt přístupu. Vnímá člověka jako partnera při terapii, je tedy záměr především na člověka jeho prožitky. Pracuje se zde také s výtvarnou tvorbou jako s duchovní cestou. *Humanistické přístupy však mají jedno společné – optimistický pohled na lidskou bytost a její podmínky, její schopnost růst a rozvíjet se a převzít zodpovědnost za své osudy.* (Robinsonová, 2008)) V humanistické terapii neexistuje žádná normovaná nebo klasická technika, proto se techniky jednotlivých terapeutů mohou někdy lišit. Významnou osobností v psychologickém oboru pro humanistický přístup je C. Rogers, který popsal terapii s názvem na člověka zaměřenou terapii. Jeho dcera později přišla s teorií expresivní arteterapie zaměřenou na člověka. Nazývá ji tak nejen kvůli principům, se kterými vedl terapie její otec, ale expresivní je také pro to, že mimo výtvarné tvorby užívá při terapii i další techniky, ačkoli arteterapie je hlavním prvkem terapie.

⁴ Organizovaný řád, který se snaží otevíráním duše přiblížit k bohu. Jejich kláštery lze dnes navštívit v Bosně a Hercegovině.

Psycho-edukační přístup v arteterapii je příkladný behaviorální arteterapií, kognitivně-behaviorální arteterapií a vývojovou arteterapií. Hlavním prvkem takových arteterapií je učení. Terapeut také aktivně řídí celou terapii a cíl takového přístupu při arteterapii je vytvoření nových vzorců chování a získání nových dovedností. Výraznými postavami tohoto přístupu jsou např. E. Rothová, M. Rosalová, S. Aachová-Feldmanová a C. Kunkleová-Millerová. E. Rothová, která popsala behaviorální techniky v arteterapii. Techniku, kterou používá nazývá Rothová tvarování reality. M. Rosalová pracuje s přístupem kognitivně-behaviorálním, kde používá techniku kresbu duševního stavu. S. Aachová-Feldmanová společně s C. Kunkleovou-Millerovou používají pro svou arteterapeutickou práci vývojový přístup. Při práci s klienty je jejich cílem podpora růstu klienta, jehož vývoj je nějakým způsobem vážně narušen.

Přístup systemický pracuje v arteterapii s rodinou a skupinou, tedy skupinovou arteterapií. Zároveň platí, že v takovémto přístupu se vyskytují prvky z přístupu psychodynamického, humanistického i psycho-edukačního. Tento směr a celkově zájem o psychoterapeutickou práci s rodinou a skupinou vznikl, když odborníci začali vnímat problém intrapsychický spíše jako problém interpersonální. Při terapiích se také pracuje s dynamikou skupiny, také rodiny, a jejím vývojem.

A posledním uvedeným přístupem této práce je přístup integrativní. Integrativní přístupy vzaly inspiraci a vycházejí z témat S: Freuda. Tématy jsou pak elektrický přístup v arteterapii, využití imaginace a všech druhů umění v terapii a arteterapii v rámci tvořivé výuky. E. Ulmanová prostřednictvím tohoto přístupu sjednotila dva rozporné, zdánlivě protichůdné, základní směry arteterapie, které jsou zde již popsány. Je jimi umění v terapii jako arteterapie a artpsychoterapie. V elektrickém přístupu v arteterapii definuje H. Wadesonová také postupy a pohled na pospané přístupy a pravidla, kdy a který přístup, jak použít.

2.2.3. Teorie barev

Velmi důležitou kapitolou v arteterapii jsou barvy, nauka o barvách, jejich významy, pocity atd. To, jak malíři objevovali barvy, jejich vhodné použití a barvy, které se doplňují apod., je historicky popsáno v dějinách. Je možné sledovat postupný vývoj různých teorií barev. Teorie barev, které jsou popsány jsou výsledkem kulturního vývoje, ačkoliv nejsou nijak rozebrané ani prokázané. Existuje ovšem mnoho odborných publikací na toto téma.

Barvy jsou pro arteterapii klíčové. „*Léčebná síla barev byla registrována již ve starověku. V letech 580-495 př. n. l. píše Pythagoras, že tři základní barvy, červená, žlutá a modrá, jsou v úzkém vztahu s tělem, duchem a duší člověka.*“ (Lhotová, Perout, 2018)

Známý badatel barev byl Aristoteles. Aristoteles byl mimo jiné filozofem, studoval také přírodní vědy. Aristoteles část svého zkoumání zasvětil zabýváním se tím, jak lidé vnímají svět a barvy. Tohoto tématu se týká spis, který na základě těchto znalostí napsal – *De sensu et sensato* Tyto spisy se překládaly od 12. století, avšak původní řecké originály se nedochovaly. Podle Aristotela jsou základními barvami bílá a černá. Ty vznikají buď přítomností nebo naopak nepřítomností světla. Mezi černou a bílou existuje barevná škála dalších barev: žlutá, šarlatová, purpurová, zelená, a temně modrá. Známa je též Aristotelova teorie duhy. Tato teorie pojímá červenou, zelenou a purpurovou barvu jako barvy základní. Světlost těchto barev pak podle Aristotela spočívá v síle reflektovaného slunečního světla.

Na Aristotelovy teorie ve 13. století navázal Bartholomaeus Anglicus. Anglicus popsal 7 základních barev: bílá, modrošedá, červená, rudá, purpurová, zelená a černá. Svoji teorii stavěl na základě harmonické matematické struktury.

Roger Bacon, taktéž ve 13. století, přišel se škálou 21 barev. Vysvětlil tuto škálu jako barevnou škálu, která se rozšiřuje. Je uznávaný především jako fyzik a jsou mu připisovány zásluhy za zkoumání barev duhy, zkoumání barev optického hranolu a barvy v kapce vody. Bacon také změřil tzv. duhový úhel.

Dalším velkým zdrojem pro teorii barev jsou náboženství. Liturgický rok popisuje několik barev. Fialová barva je používána při očekávání velkého svátku, zejména je to barva užívaná na advent nebo při půstech. Bílá barva je signifikantní barvou pro Vánoce a Velikonoce. Zelená barva pak značí liturgické období nebo liturgické mezidobí. Červená barva je hojně užívána jako barva před přicházejícími Velikonocemi. Barvy se střídají na základě ročního období a vyjadřují ho kněží tím, co mají na sobě, barvou roucha. Roucho bývá většinou vyšíváné z brokátu. Tato barevná symbolika se také váže ke klasickému chápání barev založeném na vztahu k přírodě: červená barva jako krev a utrpení, zelená jako louka, život, naděje, modrá jako obloha, fialová jako post, odříkání.

V 17. století, s příchodem průmyslové revoluce, první evropský astronom, Galileo Galilei, bádá nad teorií barev. Díky vynálezu dalekohledu a mikroskopu získával více informací, které byly již měřitelné. Byl to právě Galileo, který se zasloužil o matematizaci všech takových poznání a rovněž formuloval zákony k tomu se vztahující.

Isaac Newton popsal v 18. století gravitační zákon a zákony optiky. Díky optickým poznáním a poznáním vztahu mezi okem a mozkiem, byly poprvé popsány vjemy a procesy,

kteře se odehrávají v lidském mozku na základě vjemu oka. Vnímání barev definoval na základě rozkladu paprsku v hranolu, seřadil barvy do kruhu proti sobě a vytvořil tak doplňkové barvy. Doplňkové barvy jsou chápány jako barvy, které se svými vizuálními a pocitovými vlastnostmi doplňují a jedna podtrhuje kvalitu druhé.

Johann Wolfgang Goethe popsal v 19. století ve své knize *Farbenlehre* smyslově morální účinek barev. „*Byl to J. W. Goethe, který se jako jede z prvních vášnivě zabýval charakterem barev a dospěl k závěru, že každá barva reprezentuje určitou hodnotu nebo určitou emoční polohu, obecně platný vztah ke konkrétním rysům emočního prožívání člověka.*“ (Lhotová, Perout, 2018) Rázil, že smíšením barev vznikne barva šedá, nikoliv bílá a také teorii, že barvy nepůsobí konstantním dojmem. Vycházel ze zkušeností ostatních malířů, ale i vlastních. Sám byl totiž také malířem. Jeho práce ale nejsou uznávané jako vědecká poznání a nejsou nijak prokazatelné. Jeho teorie měly i přes to velký vliv na malíře. Ukazuje se, že osobnosti, kterými byli například Arthur Schopenhauer, Philippe Otto Runge nebo William Turner znali a pracovali s Goetheho teorií barev. Goethe pracuje s pojmem tzv. komplementárních dvojic barev. Goethe rovněž rozlišil barvy na studené a teplé neboli pasivní a aktivní.

Philippe Otto Runge, v návaznosti na Goetheho, konstruuje barevné koule. Díky tomu, že koule jsou trojrozměrné, lze na nich vyhledávat mezi barvami napříč.

William Turner byl populárním malířem 19. století, předchůdce impresionismu. Věnoval se intenzivní práci se světlem. Drží základní poznatky, které jsou očividně ovlivněné Goethem.

Princip simultánního kontrastu byl poprvé zaznamenán Leonardem da Vincim, poprvé ho popsal Goethe a odborně zpracoval Chevreul. Tato teorie říká, že barvu lze vnímat dle jejího kontextu neboli to, co je kolem barvy, vytváří výsledný dojem, kterým barva sama působí.

Michel Eugene Chevreul byl chemik a roku 1824 se stal ředitelem gobelínové továrny. Díky takovému postavení musel každodenně přijít do kontaktu s látkami, jejich barvami a odstíny. Na základě své praxe zjistil, že nezáleží pouze na pigmentu barvy, ale jde právě především o barvy, které jsou okolo a v těsné blízkosti konkrétní barvy. Hlavní roli v principu simultánního kontrastu hraje jas, tón barvy a sytost. Chevreul také přistupoval ke vnímání pouze jako k procesu a vidění jako záležitosti vnitřního světa. S těmito vědomostmi pak sestavil kruh o 72 úsečích, který obsahuje 3 primární barvy – červenou, žlutou, modrou, také 3 sekundární barvy – oranžovou, zelenou a fialovou a 6 sekundárních směsí. Takový kruh je vlastně jakási snaha o vytvoření harmonického systému barev, kde budou různé

odstíny a stupně nasycenosti. Tato metoda je rovněž vědecká, jelikož vztahy mezi barvami jsou matematicky vyjádřeny na základě číslic. Díky takové systému se mimo jiné se továrně na gobelín snadněji vybírají a označují přesné odstíny daných barev použité na konkrétní výrobky. Tato teorie výrazně ovlivnila malíře v období romantismu.

Generace postimpresionistů, včetně Georse Seurata, využívá kontrastu barev. Také vnímá a pracuje s tím, jak jsou barvy poskládány vedle sebe. Technika jejich práce spočívá ve vytváření malých teček těsně vedle sebe tak, že tečky na sítnici celkového obrazu tvoří jednolitě výtvarné dílo.

Český autor Bohumil Kubišta, žijící na přelomu 19. a 20. století, se rovněž věnuje studiu geometrie a barevné skladbě. Jeho díla jsou inspirována Goethem. Studoval také literaturu, díky které se na akademii učil pracovat s kompozicí a barvami.

Vasilij Kandinskij byl brilantní malíř, který pracuje s teorií sedmi barevných kontrastů. Obraz používá jako nástroj duchovního vzestupu – od smysly vnímaných tvarů, k imateriální realitě.

2.2.4. Psychologický výklad barev

Barvy pro přínos v psychologii podrobně rozpracoval Max Lüscher. Lüscher přišel s důmyslnými barvovými testy. Zajímal se rovněž o typy lidské osobnosti, které zakládal na preferenci určité barvy nebo spíše barev. Lüscherovi testy jsou známé především 2 – velký a malý Lüscherův test. Oba testy obsahují barvy, případně barevný odstín, který klient vybírá dle své oblíbenosti nebo aktuální nálady a rozpoložení. Malý Lüscherův test obsahuje 4 základní barvy – červená, modrá, žlutá, zelená, a navíc má fialovou, hnědou, šedou a černou. Instrukce pro testovaného vždy zní, aby si vybral tu barvu, která se mu nejvíce líbí, tazatel pak tuto barvu dá pryč a ptá se takto, až vytvoří barevnou škálu daného testovaného. Vybírané barvy v daném pořadí mají podle Lüschera svůj velký význam.

Obecně pak obvykle tmavé barvy značí regenerační procesy, zatím co světlé barvy katabolické uvolňování energie. Světlejší odstíny většinou používají děti a mladší a tmavší, naopak, starší osoby. Také platí pravidlo, že čím je barevný odstín tmavší, čím větší příměs černé obsahuje, tím předpokládáme vyšší míru úzkostnosti autora.

Lüscher též označil 4 barvy za nejideálnější, nejzdravější barevnou volbu. Těmito čtyřmi barvami jsou kombinace modré, červené, žluté a zelené. Nejlepší je, pokud má testovaný na prvních dvou místech modrou a červenou.

Každá samostatná barva má svůj obecný, psychologický výklad, na kterém se odborníci shodují. „*Barvy mají v arteterapii psychologický, estetický a kulturní kontext. Je*

prokázán vliv barev a barevných kombinací na psychické a fyzické zdraví člověka. Barvami se v historii zabývali umělci, fyzici, filozofové a pedagogové.“ (Šicková-Fabrici, 2016)

Historicky má pojmenovávání barev svým specifickým slovem také vývoj. Původně se barvy vyjadřovaly pomocí připodobňování s přírodou. První barva, která byla pojmenována byla červená, černá a žlutá. Modrá byla poslední, kterou člověk pojmenoval. Modrá barva nebyla pojmenována ani v Bibli. Modrá byla některými kulturami vnímána jako stejná barva se zelenou. Dodnes dokonce v čínšském jazyce není specifické slovo pro modrou a zelenou. Tyto dvě barvy jsou vnímány jako jedna barevná škála a její odstíny. A pro její odlišení v běžné mluvě se musí použít přirovnání.

Barva v arteterapii hraje klíčovou roli. Podle barvy lze indikovat stav a intenzitu emočního života klienta. Barvu lze vnímat též jako základní aspekt kompozice. Barva je také dána kulturně, nábožensky. Pro každou civilizaci mají různé barvy různé významy. „*Barva je elementárním výrazovým prostředkem i významovou složkou. Jako taková reprezentuje vnitřní vztahy na barevné škále. Arteterapie se proto barvám věnuje velmi důsledně.*“ (Lhotová, Perout, 2018). Arteterapeuti z toho důvodu musí být velmi všímaví, všímá si celkového využití barevné palety, škály a odstínů. Také toho, jaká barva u klienta převládá, a která naopak chybí úplně. Též vnímá rovnováhu a vyvážení zvolených barevných kombinací. Každá barva je propojitelná s určitou konkrétní emoci. Takovou emoci barva symbolizuje, anebo také naopak, daná barva může určitou emoci evokovat.

2.2.5. Symbolika barev

Bílá barva je v arteterapii vnímána jako barva odemočnění. Barva čistoty, jasnosti. Bývá také vykládána jako barva naivity nebo nevinnosti. Pokud člověk preferuje bílou barvu, mohlo by tak znamenat, že se jedná o osobu se sklony k perfekcionalismu nebo s nezralou osobností. Bílá barva se dříve, ještě před černou, používala jako barva smuteční, Byla též vnímána jako barva duchů zesnulých. Při náboženských rituálech nesla bílá barva obsah sdělení týkajícího se nového zrození. Bílá barva vlastně nevytváří hranice. Je to proto barva rovněž souhlasu. Bílá barva může obsahovat také jednotu, jsou v ni obsaženy všechny barvy. Bílá se také někdy interpretuje, při použití bílé barvy na bílý podklad, jako potlačování nebo ukrytí něčeho uvnitř.

Na opačné škále bílé je barva **černá**. Černá je i významově opak bílé. Je to barva tajemna, magie. Význam poměrně přesně vystihuje sousloví „černá ovce“ nebo „černý Petr“. Při výrazné preferenci černé barvy ve tvorbě u dětí lze předpokládat prožité trauma nebo deprese. Při takové preferenci by se též dalo pracovat s hypotézou, že autor se odmítá smířit

se svým údělem. Černá též značí zamítnutí a bariéru. Černá barva říká, že daný autor má snahu se vymezit, říci jasné ne, projevit nesouhlas. Proto je častou brvou revolty, vzpoury a také nezřídka kdy barvou pubertálních dětí. Také platí pravidlo, že čím více černé se v obrázku, prostřednictvím míchání k dalším barvám, použije, tím lze předpokládat, že je klient úzkostnější.

Kombinací těchto dvou barev, černé a bílé, vzniká barva **šedá**. Šedá je barva jasně stanovených norem a pravidel. Význačná je pro svoji nenápadnost a snahu o oddělení emocí. Taková barva bývá ale také spojována s nudou, bezbarevností nebo únavou.

Červená barva je barvou vitality, síly, energie a revoluce. Je to barva, která podporuje sexualitu. Červenou používají lidé cílevědomí, kreativní, tvořivý energičtí, někdy ale i agresivní až útoční. Označuje revoluci a boj, kdy se boj vede až do vyčerpání sil, což je právě hlavní riziko červené – vyčerpání síly. Člověk, který používá červenou, rychle myslí, rád vyhrává a je cílevědomý.

Jemnější červenou přidáním bílé je barva **růžová**. Růžová je barvou princezen. Je to dětská barva. Může značit nezralost, naivitu. Růžová také symbolizuje lásku.

Fialová barva je smíšená barva červená s barvou modrou. Fialová je barva hlubšího propojení, barva spirituality, barva mateřství. Je to také barva určité ambivalence – míchá se ze svou ambivalentních barev. Lidé s preferencí fialové rádi sní, ale mají tendence své sny nezrealizovat. Naopak ti, kteří se fialové vyhýbají tak činí proto, že chtějí mít svoje pocity pod kontrolou a často právě fialové připisují hysterické vlastnosti.

Mezi chladné barvy je řazena barva **modrá**. Může být také symbolem matky, jakožto symbol vody, plodové vody nebo madony v modrém plášti. Je to barva klidu, jemnosti citů, sebepozorování, odpočinku, nekonečnosti, konzervativnosti. Modrou barvu má nebe, ale i moře. Modrou barvu nezřídka kdy používají romantici, je totiž používána citlivými osobami s bohatými vnitřními prožitky a životem. Symbolizuje také tradice a oddanost. Světlý odstín modré pak bývá spojován s důrazem na pečování o druhé, dobrou vůlí, empatií. Takový odstín bývá připodobňován uniformě zdravotních sester. Modrá je často používána lidmi, kteří si chtějí odpočinout, jsou přepracovaní nebo unavení. Mícháním modré s černou, tedy používáním tmavě modrých odstínů, se její výklad posouvá do roviny úzkostí. Odmítání modré může značit strach se zkoumání svých vnitřních pocitů, neschopnost odpočívat. Takový člověk většinou nemá uspokojenou potřebu klidu ve vztazích. U mladých dospělých může absence modré značit touhu po opuštění domova.

Zelená barva značí shromažďování energie, výdrž, sebeúctu, pevnou vůli. Je barvou vegetace a života. Obsahuje vysokou houževnatost, vytrvalost, pevnost a stálost a rezistenci vůči změně. Oblíbená bývá u osob stálého názoru, stabilního sebeuvědomění a u osob, které kladou velký důraz na Já v různých podobách. Přísný autokratický temperament. Vyznačuje se dobrou schopností kritické analýzy a převahou vlastních názorů. Zelená barva může působit, díky škále odstínů, které nabízí, chladně i teple. Světle zelená je spojená s věkem prepuberty a hledáním hranic. Používání světle zeleného u dospělých může značit nezralou seberegulaci a neschopnost uplatňovat svou vůli. Tmavě zelená bývá spojována s úzkostnými stavy vztaženými k budoucí nejistotě.

Mezi barvy extravertů patří barva **žlutá**. Žlutá barva symbolizuje těšení se na budoucnost, touhu po změnách a cestování, inteligenci, schopnost stát na podiu, ale nese riziko možného histriónství. Je barvou, která vyjadřuje optimismus, naději a duchovní rozměry. Často bývá barvou velkých myslitelů. Vyobrazuje radost, štěstí, naději, chtění prosadit se, dobrodružství nebo nutkavé pátrání po alternativních zkušenostech. Žlutá je ideální barvou pro vědce. Vypovídá také určitou kreativitu, veselost a reflektivnost. Možné negativum, které žlutá skrývá je pak neschopnost kontinuální práce, řízením se prvotními nápady a touhou po neustálých změnách. Žlutá je také hojně užívána v křesťanské víře. Žluto zlatá je barvou největšího duchovního bohatství a barvou svatozáří. Profesně je žlutá barva barvou techniků, politiků a ekonomů. Žlutou barvu většinou preferují lidé se silnou osobností a odolností. Odmítání žluté barvy může symbolizovat zklamané naděje, nevěru v budoucnost, izolaci, samotu, osamělost, ztrátu odvahy, nedůvěřování druhým a podezřívavost.

Interpretace **oranžové** barvy se v různých literaturách poměrně liší, proto je značně obtížné vymezit její terapeutický a psychologický význam. Obecně jde, jako mix žluté a červené, o barvu označovanou jako příznačnou pro extraverty. Někdy bývá také označována za barvu dětskou, emočně nezralou. Ve vztazích ji lze pak popsat jako barvu sourozeneckých nebo mezigeneračních vztahů. Je taktéž spojována s oralitou, jako její hlavní barvou. Může varovat na závislostech na jídle, poruchách příjmu potravy atd. Osoby s preferencí oranžové jsou vhodní týmoví hráči a hodí se pro práci s dětmi. Na druhé straně je ale část v různých kulturách a náboženstvích oranžová barva spojována s bohatstvím a velkých duchovním vhladem. Buddhističtí mniši nosí také oranžové oděvy.

Barvou otcovství je označována barva **hnědá**. Hnědá je někdy také nazývána jako přepálená červená barva nebo korigovaná červená barva. Značí intenzivní vnímání smyslů. Je to barva hlíny, půdy, země, pokory. Často se u osob s tělesnými obtížemi přesouvá

hnědá barva na začátek řady barevné oblíbenosti, značí to zvýšené zabývání se tělesnou složkou člověka. Je symbolem zakořenění, zakotvení, bezpečí, tělesného uspokojení, rodiny, intimity, ale také hranic, pravidel a tabulek. Při absenci hnědé se předpokládá odmítání potřeby zakotvení a relaxované pohody, nepřijímání stálosti a závislosti na ostatních.

„Mezi úlohy pacienta patří učit pacienta pracovat i s barevnými tóny, které jsou mu cizí. Plnit tento úkol není lehké, ale znamená to pro něj korektivní zkušenost redukce strachu a větší odvahu zkoušet (a zakoušet něco jiného), aniž by musel zvažovat umělecký aspekt věci. Člověk se pak může cítit posílený k řešení slepých uliček a získání protilátky proti ohrožujícím situacím.“ (Lhotová, Perout, 2018)

Při arteterapeutické práci s klienty jsou barvy a jejich výklad se symbolikou nesmírně důležité, je třeba se na ně zaměřit. Nejde však jen a pouze o samotné barvy. Arteterapeut, dalo by se říci, někdy přebírá roli detektiva. Musí nutně prozkoumat každou část, každý detail obrázku. Kouká přitom nejen na barvy, ale také na styl, jakým bylo dané dílo vytvořeno. Každý tah štětcem, každá tečka, každý rozpitý, nepovedený, přetažený úsek obrázku je cenná informace, která o klientovi ledacos vypovídá. Práci arteterapeuta je takové věci objevit, vynést na povrch a pracovat s takovou informací s klientem dále. Práce arteterapeuta je práci s klientem. Vždy je při dlouhodobé práci za nějakým cílem nutné pravidelné setkávání a rozebírání a interpretace daných děl přímo s klientem.

Při interpretaci díla se tedy hledí na barvy, plány, perspektivu, rozložení postav, kompozice, použitá paleta, velikost a orientace papíru a mnohé další. Kvůli kapacitním důvodům, a z hlediska důležitosti informace konkrétně pro tuto práci, nebudou tyto informace v této práci dále rozebírány a popisovány.

3. Praktická část

Praktická část této práce se týká výzkumu rozdílnosti ve tvorbě dětí nadaných a dětí průměrných. Výzkum je zaměřen na přímou práci s dětmi a přímého získávání výtvarných materiálů od dětí.

3.1. Cíle a průběh výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, zda lze pomocí základních barvových a arteterapeutických pomůcek prostřednictvím základního kreslení jasně stanovit pravidlo, pravidla definice nebo soubor definic, které by jasně stanovovaly rozdíl a charakteristiky pro tvorbu nadaného dítěte a dítěte průměrného.

Průběh takového výzkumu vypadal tak, že pro materiály bylo zapotřebí navštívit žáky průměrné, na klasické základní škole a žáky nadané. Pro získání tvorby skupinky nadaných žáků jsem zvolila návštěvu Mensa gymnázia. Mensa gymnázium je gymnázium určené výhradně pro vzdělávání mimořádně nadaných žáků, jejichž IQ je vyšší než 130.

Jako zkoumaný vzorek byl vybrán ročník šestých tříd, tedy primy na gymnáziu. Průměrný věk žáků se pohybuje kolem dvanácti let.

Negativa tohoto výzkumu jsou nepřesnosti ve vstupních podmínkách. Zatímco na Mensa gymnáziu mají všichni studenti své IQ změřené a znají ho, na základních školách tomu bývá ve většině případech opačně. Valná část žáků, kteří mají dobrý prospěch, odchází po páté třídě na gymnázium, dalo by se tedy říci, že děti, které jsou v lepší části průměru, na základních školách, v šestých třídách již nebudou. Naopak je také známo, že nadaným dětem nevyhovuje řád a způsob výuky na běžných a standardních základních školách, a tak se mohlo v některých ze zkoumaných žáků stát, že je nadaným žákem, který o svém nadání ale zatím neví a může být žákem běžné základní školy, vyššího stupně.

3.2. Metody použité při výzkumu

3.2.1. KTC

Metodu, kterou jsem za účelem tohoto výzkumu je metoda KTC, neboli kvinterncolor, barevný test. Tento test byl vyvinut českým arteterapeutem PhDr. Milanem Kyzourem st. KTC vychází z Lüscherových testů. Kyzour tuto metodu, tento test popsal takto: „*KTC nelze považovat za test, neboť není validizovaný. K validizaci, k měření je ve stejném poměru, jako se má k těmto činnostem psychoanalýza. KTC, i když tedy není testem v pravém slova smyslu, je ověřený jeho autorem a jeho žáky na stovkách případů. V KTC nelze měřit, ale jen posuzovat míru.*“ (Kyzour, 1998)

Zadání KTC testu je takové, že klient má za úkol nakreslit pastelkami na A5 papír pět barevných skvrn o velikosti dvoukoruny. Rozmístění takových skvrn má být jako na hrací kostce u čísla pět, s pěti puntíky, tzn. Jeden kruh uprostřed, čtyři pak připadají na rohy papíru. Důležité také je, aby klient takové kruhy čísloval dle skutečného pořadí, ve kterém byly kresleny. Zájem je, aby si klient určil sám barvy, barevné kombinace, rozložení skvrn, rotaci papíru, vzdálenosti atd.

Na základě takové diagnostické pomůcky lze vytvářet pracovní hypotézy o různých vzorcích chování daného klienta nebo, dynamice původní rodiny nebo stavu emočním.

„KTC ... má hlavně diagnostickou funkci. Je amnesticky zhuštěnou výpovědí o emočním poli pacienta, určitých vzorcích jeho komunikace a případné absenci rodičovských autorit, eventuálně o identifikaci s nimi. KTC slouží jako doklad terapeutické činnosti, která spočívá ve výtvarné činnosti, resp. V její interpretaci, nebo slouží jako východisko pro interpretaci.“ (Šicková-Fabrici, 2016)

Nutno ještě poznamenat, že v této práci je sice použita metoda KTC, není však zamýšleno daným testovaným stanovovat diagnózu. Metoda KTC je zde využita zejména pro svoji jednoduchost a snadné získatelnosti od dětských testovaných. Podle barvových preferencí je také poměrně snadno získatelná převaha barev v daných skupinách dětí.

3.2.2. Kresba postavy

Další metodou, kterou jsem pro účely získání tvorby od dětí průměrných a nadaných použila, byla metoda kresby lidské postavy.

Téma těla je pro arteterapii velkým tématem a z obrázků a děl, které těla vyobrazují se dá mnohé o klientovi zjistit. V dnešní době je velmi populární a mezi laickou veřejností rozšířený baumtest, který má sice velké interpretační přesahy, nicméně jeho rozšířeností mnozí očekávají zadání právě stromu. To byl jeden z hlavních důvodů, proč jsem sáhla po kresbě postavy jako další metodě kresby v tomto výzkumu.

Celkově kresba pro arteterapii má své přínosy. Kresba jako metoda arteterapie je využívána zejména u dětských klientů. *„Kresba je považována za projekci psychomotorických možností jejího autora. Odkrývá nejen povahové rysy, ale i hyperaktivitu, agresivitu, nízké sebevědomí. Pomocí kresbových testů se u dětí dá zjistit nejen úroveň intelektuálního vývoje, ale i formy poruch osobnosti.“ (Šicková-Fabrici, 2016)* A konkrétně pak kresba postavy má ve vývoji dítěte také svůj vývoj a lze podle ní diagnostikovat určitá vývojová stadia. Každé zdravé dítě si pak v kresbě projde stejným

vývojem. První fází kresby dítěte je kresba čmáranic. Druhou fází jsou pak tzv. hlavonožci⁵. Předposledním vývojovým stadiem je kresba geometrických tvarů a poslední kompletace celé lidské postavy.

Kyzour vypracoval takovou teorii, která je postavena na základě pojetí Piagetových vývojových stadií a převedena do oblasti vývoje dětské kresby. Tato teorie říká, že je zapotřebí, aby každý člověk, potažmo každé dítě, prošlo každou fází z těchto popsaných. Rožnovská škola také dále nese teorii, že pokud se daný klient přes nějakou fázi přesune, vynechá ji, je nutné se dle těchto vynechaných vývojových etap pomocí arteterapie vracet.

Testů kresby lidské postavy existuje celá řada. Mezi nejznámější se řadí Orgdon-DAP-Kresebný test lidské postavy. Je také jedním ze zcela základních testů kresby lidské postavy a mnoho dalších takových testů z něj vychází. Ke kresbě přistupuje s pozorností na maximální detaily od postavení kreslené osoby až po její oblečení, perspektivu atp. S detailem tak přistupuje ke všem aspektům kresby.

Goodenoughové test kresby lidské postavy se zaměřuje především na inteligenční úroveň testovaného dítěte. Je popsaných až 78 detailů, na které se při diagnostice dbá. Má velmi vysokou korelaci s IQ, test totiž umí určit mentální věk dítěte. Tak lze zjistit při porovnávání kresby daného dítěte s kresbou ostatních ve stejném věku. Výsledná IQ skóre se určuje stejně jako u klasických IQ testů, dělením fyzického a mentálního věku násobeného stem.

Machoverové test kresby lidské postavy je obdobou testu Goodenoughové. Tento test navíc pracuje s nakreslením osob obou pohlaví. Nejdříve dítě nakreslí postavu, kterou si samo vybere, následným úkolem je nakreslit postavu opačného pohlaví. Předpokládá se identifikace s jednou z kreslených osob a předáním kreslené postavě vlastních charakteristických rysů.

Metodu, kterou jsem při své práci použila je kresba postavy sebe samého. Úkolem, který byl žákům přidělen bylo nakreslit pastelkami sami sebe, jako postavu rovněž na papír o formátu A5.

Pro diagnostické účely této metody je mnoho znaků, kterých si arteterapeut musí všimnout. Prvním bodem, kterým se řídit, je první dojem z obrázku. Je důležité, jaký dojem obrázek udělá, jakou emoci vyvolá, jaký vzniká pocit.

Důležitým aspektem je také perspektiva. Záleží, z jaké perspektivy je postava malována. Postavu malovanou z nadhledu, shora, lze rozeznat podle viditelnosti nosních dírek. Naopak podhled, tzn. pohled zdola bývá označována jako dětská perspektiva.

⁵ Stadium dětské kresby, kdy dítě kreslí jen hlavu přímo napojenou na nohy.

Dále je potřeba se zabírat umístěním postavy na papír, její velikostí, postojem, proxemikou⁶ a proporcemi. Proporce jsou velmi nápadným prvkem ke sledování. Lze například hledat prvky, které se nápadně oddalují svou proporcí, velikostí, od normy nebo jsou výrazně menší nebo větší než proporce obrázku jako celku. Platí zde pak pravidlo, že poměr hlavy a těla by měl být jedna ku sedmi. Poměr velikosti postavy a okolí je rovněž interpretačně důležitý.

Výrazným prvkem takové kresby je také mimika, poměr velikostí, dominance a aktivity postav – gesta, vztahy, řeč těla atd. Je také možné prozkoumat podobu autora, klienta s podobou vyobrazené postavy. Ve většině případů je postava fyzicky podobná i autorovi. Pokud tomu tak není, je to další bod, který je vhodný pro interpretaci.

Pozorovatelné jsou také výtvarné chyby, které při tvorbě mohou vzniknout. Je možné se při interpretaci pozastavit nad místy, kde je patrné gumování, mazání, rozmazávání, překreslování nebo výrazné přetahování a další možné chyby.

U hlavy pak existuje další soubor předmětů k interpretaci. Postavy mohou mít čepice nebo jiné doplňky hlavy. Dalším patrným prvkem hlavy jsou vlasy. Podle vlasů nejčastěji lze rozpoznat, zda se jedná o autora samotného či nikoliv.

Následující jsou složky obličeje, včetně mimiky. Důležitá je výška čela, obočí, velikost, tvar a barva očí. Nos, jeho tvar, velikost a viditelnost nosních dírek. Ústa, plnost rtů, otevření nebo zavření úst, příp. viditelnost zubů a jazyka, také úsměv a směr koutků. Uši, jejich velikost příp. jejich úplná absence. Brada, jestli je vystouplá nebo naopak nevýrazná. Podle těchto jednotlivých detailů lze také rozlišit konkrétní a celkový výraz tváře, tvar obličeje, lícních kostí, tváří, ale také celé hlavy, její velikost a výraznost. Dále pak krk, jeho výška, šířka velikost.

Důležité jsou také poměry, které se mohou pojit s dalšími funkcemi, řečí těla a přirozené pudovosti. Takovým poměrem je například poměr mezi boky a pasem u žen a poměr mezi rameny a pasem u mužů.

Velkým tématem pro interpretaci je také oděv postav. Barvy oděvu pak také hrají velkou roli, společně s případnými šperky, pozadím nebo podkladem.

Takto vypadá jen malá ukázka toho, čeho všeho musí arteterapeut při interpretaci postavy dbát. Ovšem každá teorie přináší jiné body ke zkoumání. Interpretační významy těchto bodů v této práci nejsou úmyslně popsány, jelikož cílem této práce není interpretace

⁶ Druh neverbální komunikace, která je založená především na vzdálenostech, kterou k sobě obrazce mají.

děl a kreseb, ale naopak hledání společných a odlišných znaků tvorby, ke kterým znalost interpretace a diagnózy není potřebná.

3.3. Rožnovská arteterapie

Obě metody, které při této práci a při hledání souvislostí nebo případných odlišností, používám, jsou metody, které se využívají při arteterapeutické práci, interpretacích a jsou obsahem přednášek Rožnovské arteterapeutické školy.

Zakladatelem rožnovského arteterapeutického pojetí je PhDr. Milan Kyzour. Svůj název ateliér nese podle původního místa ateliéru, v části Českých Budějovic zvaných Rožnov. „*Kyzour vypracování metodiky stanovení anamnézy, založené na interpretaci akvarelů a koláží, zdokonaloval třicet let. Navazoval při tom na své snahy o zkvalitnění pedagogické práce, které rozvíjel a formuloval v šedesátých letech, právě tak jako na svou dlouholetou malířskou zkušenost. Absolventi Ateliéru arteterapie zde poznali terapeutické postupy, které by jim měly usnadnit práci s klienty ve zdravotní, školské, sociální a psychologicko-poradenské praxi a pomoci jim lépe porozumět dnešní tolik problematické populaci dětí, klientů a pacientů.*“ (AUTOR: MILAN KYZOUR, 2018 *arteterapie cb* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z <http://www.arteterapiecb.cz/>)

Vznik tohoto ateliéru měl celkově velký vliv na celou českou arteterapeutickou scénu. Celkově historie arteterapie v České republice sahá k 50. létům minulého století, kdy se arteterapie využívala v různých léčebných a psychoterapeutických zařízeních. První oficiální arteterapeutická sekce vznikla v 70. letech na půdě Psychoterapeutické společnosti ČLS J.E. Purkyně pod vedením PhDr. D. Kocábovou. V 80. letech ale značně začal zájem o arteterapii v České republice narůstat a na začátku 90. let právě díky PhDr. M. Kyzourovi vzniklo na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích bakalářské studium v oboru arteterapie. Absolvent díky tomuto studiu může vést výtvarnou činnost skupiny či jednotlivců.

Rožnovský směr arteterapie je postaven na analýze výtvarného projevu a tím pádem je výtvarné dílo používáno jako prostředek komunikace edukačně i terapeuticky. Hlavním faktorem Rožnovské školy arteterapie je předpoklad, že změnou výtvarného projevu se mění i jiné oblasti vzorců a projevů klienta. Arteterapeut Rožnovské školy za tímto účelem metodicky zasahuje do procesu tvorby artefaktu, přičemž jeho cílem není změnit nebo zničit výtvarnou představu o daném tématu, ale spíše naopak je úkolem arteterapeuta pomoci a dát klientovi takovou výtvarnou metodickou instrukci, která mu pomůže v co nejpřesnějším vyobrazení jeho představ.

Základními metodami Rožnovské školy jsou akvarel, akční akvarel, koláže, KTC, úhel a úhlové rezervy, zpracovávání klasických mýtů a pohádek, pověstí a témat spojených s roční dobou a svátky.

3.4. Výsledky výzkumu

Jak, jsem již uvedla, cílem této práce není diagnosticky interpretovat obrázky daných žáků, ale je to hledání odlišností, případně stejných znaků na obrázcích dětí průměrných a dětí nadaných.

Při práci s obrázky k určení stejných nebo odlišných faktorů postupuji tak, že nejprve vždy spočítám, kolikrát se daná barva na všech KTC jedné skupiny dětí – nejprve dětí průměrných, a zvláště pak dětí nadaných, vyskytla, poté udělám pořadí barev a určím barvové preference těchto konkrétních skupin dětí.

S obrázky postav pracuji tak, že se pokouším najít vždy charakteristický znak pro jeden obrázek, následně takový znak zkusím aplikovat i na ostatní obrázky a pokud se shoda i na ostatních obrázcích potvrdí, pokusím se z takové odlišnosti nebo zajímavosti, výjimečnosti, vytvořit definici nebo pravidlo.

Jsem si rovněž vědoma rizika, že taková metoda je zcela subjektivní a vysoce a neodmyslitelně ovlivněna osobou hodnotitele, tedy mnou. Domnívám se ale, že arteterapeutická práce spočívá v pozorování, vnímavosti a pocitech, tudíž i výzkum tohoto typu se od takových pravidel odpichuje.

Předpoklady, se kterými jsem do této práce vcházela, a které vyvozují ze znalostí, které jsem popsala v teoretické části této práce, je více. V první řadě je můj předpoklad toho, že žáci nadaní budou používat více žluté barvy. Jak již bylo zmíněno, žlutá barva je barvou myslitelů. Zároveň se ale kvůli vysoké citlivosti těchto žáků dá předpokládat, že by se mezi takovými mohla ve zvýšené míře objevovat modrá barva, v případě extrémnějším, větším obtížím, pak barva tmavě zelená nebo tmavě modrá. Také jsem očekávala jistý odpor nadaných dětí, pro které by takové zkoumání mohlo být jen dalším ukazatelem toho, že jsou odlišní a je potřeba je tedy zkoumat, což by nemuselo být příjemné. Nebo naopak se děti mohli vzbouřit, protože nechápou smysl tohoto zadání, a tudíž nemají motivaci pro takové tvoření. Dalším předpokladem je tedy zvýšený výskyt černé barvy, případně ještě v kombinaci s červenou u nadaných dětí.

3.4.1. Výtvarné artefakty průměrných dětí

Na základní škole se mi v rámci výzkumu podařilo sehnat třicet šest dětí, potažmo i výtvarných prací. Z toho je devatenáct prací dívčích a sedmnáct prací chlapeckých.

Práce s dětmi byla poměrně snadná, dětem zadání stačilo a pochopily jej. Na kreslení potřebovaly zhruba dvacet minut. Zadání jsem pouze jednou zopakovala, následné otázky žádné, kromě neporozumění zadání, nepřicházely. Mám tím na mysli otázky, které by se týkaly doplnění zadání, něco, co jsem v zadání neřekla.

Po součtu všech barvových preferencí jasně vyplynulo, že tyto děti nejvíce preferují barvu světle modrou a světle zelenou. Těsně za těmito barvami se pak řadí barva oranžová, jako typická barva dětství, stejně jako zelená a světlé odstíny. Další barvou v pořadí oblíbenosti je barva červená, žlutá, fialová, růžová, hnědá, tmavě modrá, bílá, černá, tmavě zelená. Poslední barvou na tomto žebříčku je barva šedá, která se v této skupině neobjevila ani jednou.

Kruhy v KTC byly ve většině případů veliké a byla využita téměř celá plocha papíru. Pouze v jednom případě se stalo, že by jedna barva byla použita na všech pěti kruzích v jednom KTC. Kruhy byl rovněž ve většině případů vykresleny silně a řádně. Spíše výjimečně se objevily kruhy, které by nebyly vykresleny nebo byly vykresleny jen slabě. V kresbách postav se pouze v jednom z případů objevil důraz na obličej, tedy portrét.

Vícekrát se ale objevuje postava, která je vykreslena pouze jednou barvou jednoduše.

Ukázka chlapecké jednoduše postavy.

Celkově by tedy bylo možné shrnout výzkum této skupiny dětí tak, že nejpreferovanějšími barvami jsou typicky dětské barvy, světle zelená, světlé modrá a také oranžová. KTC skvrny jsou pojaty ve větších rozměrech a zaplňují většinu prostoru.

3.4.2. Výtvarné artefakty mimořádně nadaných dětí

Obrázky nadaných dětí, jak již bylo jmenováno výše, jsem v rámci této práce sesbírala na Mensa gymnáziu. Konkrétně potom ve třídě primě, tedy šesté třídě. Průměrný věk dětí bylo dvanáct let. V této třídě bylo dvacet žáků celkově. Obrázky pro tuto práci je použito přesně devět dívčích a jedenáct chlapeckých.

Při celkovém tvoření očekávám větší kreativitu a nápaditost. Ale také jistou originalitu a nevšednost.

Samotné získávání výtvarných artefaktů zabralo necelou vyučovací hodinu. Při zadávání dětem práce padalo mnoho dotazů. Děti napadal velký počet nejasností a nepřesností. Pro svoji práci potřebovaly znát přesné detaily, aby si byly jisté. Toto je také typickým znakem nadaných. Nadané děti potřebují velmi podrobně vysvětlit úkol, aby jim bylo vše jasné a ony mohly usoudit, že má smysl takový úkol dělat. Vzhledem k zadání a potřebám kreativity a vlastního pojetí jsem dětem ale pouze jinými slovy shrnula zadání a zbytek nechala na jejich kreativě a tvořivosti.

Samotné kreslení netrvalo déle než patnáct minut. Po patnácti minutách měl hotov úplně každý žák třídy.

V závěru z prozkoumaných výtvarných děl vyplynulo, že nadané děti skutečně nejvíce krát sáhly po žluté barvě. Žlutá barva byla celkem nejvíce krát jako mezi preferovanými barvami. Neznamená to ovšem, že by každé dítě samostatně nejvíce preferovalo žlutou. Součet proběhl všech prací dohromady.

Další velmi preferované barvy byly barvy zelená, spíše světlejší odstíny a oranžová. Tyto dvě barvy se řadí mezi úplně typické barvy pro dětský věk. Oblíbenou se stala též červená barva energizující a vitální společně s barvou fialovou, barvou hlubšího propojení, tyto dvě barvy stále ještě vyšly jako nadprůměrně užívané. Černá barva je pak v závěsu za těmito. Poté se řadí bílá. Bílá barva znázorňuje odemočnění se, čistotu. Následuje Růžová, jako další příkladná barva dětství, šedá. Ve tvorbách se také objevily barvy tmavě zelené a tmavě modré, které mohou být spojeny s úzkostmi. Poslední místo pak obsadila barva hnědá.

U následujícího úkolu, nakreslení sebe sama jako postavy, se vícekrát stalo, že děti namalovaly portrét, nikoliv celou postavu. Stávalo se tak ve valné většině u dívek, chlapci se až na jeden případ, nakreslili vždy jako celou postavu. Mohlo by se zde jednat o výraznější prožívání emocí, zaměření se na detail, na mimiku, na emoci.

Další znak, kterého jsem si na obrázcích všimla, jsou znaky v oblasti hlavy nebo vlasů. U portrétů se velmi často kolem hlavy nebo v prostoru hlavy objevovaly zvláštní předměty, které jakoby člověku svádí zrak právě na hlavu, na mozek. Vlasy pak nezřídka

kdy jsou vykresleny více barvami a opět jako by upozorňovaly na hlavu.

Ukázka dívčího portréту nadané dívky.

Celkově děti byly velmi kreativní. U dvou KTC jsem nemohla výsledky započítat, jelikož autor vytvořil takové znaky, které nebyly možné nijak převést na barvu, respektive počet barev. Žádné dvě KTC nejsou stejné ani portréty nevypadají, že by si braly inspiraci. Každý je úplně jiný, originální. Obrázků, které jsou nakreslené na šířku je z celkového počtu pouze šest.

3.4.3. Hlavní rozdíly tvoreb

Mezi hlavní faktor, který tento výzkum potvrdil, byla, dle mého očekávání, větší preference žluté barvy u nadaných dětí. Také se ukázalo, že nadané děti, stejně jako děti průměrné, ve svých preferencích, volí barvy dětské, oranžovou a světlé zelenou. Na rozdíl ale od dětí průměrných se u dětí nadaných objevilo poměrně velké procento výběrů barev tmavě zelené, tmavě modré a černé.

Také mne velmi překvapil fakt o výběru hnědé. U nadaných dětí se hnědá barva v preferencích umístila až na posledních místech, zatímco u dětí průměrných se objevila ve větším procentu.

Stejně takovým překvapením mi bylo užití barvy šedé. U nadaných dětí stejně jako u dětí průměrných byla šedá užívána minimálně. U nadaných dětí to bylo ve výjimečném případě, u dětí průměrných se šedá v KTC nevyskytla vůbec.

Rotace papíru byla ve valné většině orientována na výšku. Procentuálně více byla orientace papíru na šířku užitá u dětí nadaných, méně pak, výjimečně, u dětí průměrných. U nadaných dětí byl obrázek orientován na šířku v šesti případech, u dětí průměrných tomu tak bylo u tří obrázků.

U dětí nadaných šlo u některých kreseb postavy nalézt zvláštní prvky v oblasti hlavy. Také více obrázků bylo soustředěno výhradně na obličejovou složku těla a nakreslen tak pouze portrét. U dětí průměrných se takovému jevu stalo pouze jednou.

U dětí nadaných se rovněž na několika KTC objevují geometrické obrazce, jež nejsou kruhy. Jsou jimi například trojúhelníky nebo čtverce. V několika případech jsou pak kruhy prokreslené a dekorované. V jednom z případů jsou dokonce místo kruhů užity značky.

4. Závěr

Cílem této práce bylo především pojmenovat a šířit problematiku nadaných a mimořádně nadaných dětí jako sociální práce potřebnou. Kladu jako prioritu, aby nadaní byli vnímáni jako klienti sociální práce. Proto jsem v práci vypsala různé teorie nadaných, a různé pojetí těchto teorií. Rovněž jsem dbala na důraz ohledně osvětlení emocionálních a psychických změn nadaných jedinců. Také jsem popsala vědecky prozkoumané neurologické změny v mozku nadaných lidí, které dle mého názoru, jednoznačně dokazují a vyvolávají potřebu pomoci sociální práce. V práci jsem taktéž definovala, kdo je to nadaný člověk. Zároveň jsem ale při bádání narazila na dvojí pojetí nadaných a mimořádně nadaných v České republice.

Jako vhodnou metodu pro práci s nadanými a mimořádně nadanými jsem v této práci nabídla arteterapii. Takovou metodu jsem pak uvedla a odůvodnila proto, že, dle výzkumů, které jsou v této práci samozřejmě popsány, nadaní lidé mají většinou dominantní pravou mozkovou hemisféru, která je pojena s kreativitou. Arteterapie, jakožto jedna z expresivních terapií je, domnívám se, velmi kreativní metodou. Na tomto faktu tedy stavím svou teorii o vhodnosti užití arteterapie pro nadané děti.

Arteterapii jsem v této práci definovala, pojmenovala a jmenovala její metody a techniky. Popsala jsem rovněž historická východiska této metody, a to nejen u nás, v České republice, ale i celosvětově. Větší část jsem pak věnovala popisu arteterapii Jungiánské a Freudiánské, ze kterých vychází arteterapeutická škola Rožnovská, jež jsem opět vydefinovala a stanovila její popis.

Na základě výzkumu, který je součástí této práce, jsem prostřednictvím výtvarné tvorby zjistila rozdíly ve tvorbě nadaných dětí a průměrných dětí. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, zda mají tvorby těchto dvou skupin nějaké odlišnosti, popřípadě stejné znaky.

Některé z teorií, které jsem předpokládala se i výzkumem ověřily a zjistila jsem, že rozdíly ve tvorbě nadaných dětí a dětí průměrných skutečně byly.

Zároveň jsem ale uvedla i rizika, která jsem si při zkoumání tohoto fenoménu uvědomila. Jsem si plně vědoma toho, že výzkum, který je součástí této práce je subjektivním a je zcela závislý na zhodnocení člověkem, tedy mnou. V práci jsem uvedla další riziko výzkumu, kterým je nepřesnost. Nepřesnost v tom smyslu, že ne každé dítě na základní škole má zjištěné své IQ. Nějaký žák tak může být nadprůměrný a jiný podprůměrný, což v konečném výsledku může celou takovou skupinku táhnout zpátky k průměru. Toto tvrzení ovšem nemusí být faktem, protože právě ve skutečnosti reálné hodnoty, kterými jsou v tomto případě, IQ body, nejsou známy.

Kvůli kapacitním důvodům jsem v práci neuvedla mnohé další teorie a například možnosti interpretací testů KTC a kresby postavy. Domnívám se, že právě interpretace obrázků, jež mám k dispozici by byla vhodným rozšířením této práce. V takovém rozšíření by se tím pádem dalo nejen popsat rozdíly ve tvorbě nadaných dětí a průměrných dětí, ale také tyto rozdíly jasně odůvodnit a interpretovat do roviny psychické a terapeutické.

5. Zdroje

5.1. Knižní zdroje

AMMANN, Ruth, Verena KAST a Ingrid RIEDEL, ed. *Kniha obrazů: poklady z archivu Institutu C.G. Junga v Curychu*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2018. Dobrá škola. ISBN 978-80-262-1396-3.

BAHBOUH, Radvan. *Pohádka o ztracené krajině: psychologie sebekoučování*. VI. vydání. Praha: Qed Group, 2018. ISBN 978-80-88099-19-2.

FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Vyd. 4., upr. Praha: Portál, 2017. Klasici. ISBN 978-80-262-1249-2.

FREUD, Sigmund. *Výklad snů: poklady z archivu Institutu C.G. Junga v Curychu*. Vyd. 4., upr. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2003. Dobrá škola. ISBN 80-865-5916-5.

GOMBRICH, E. H. *Příběh umění*. Praha: Argo, [1997]. Psyché (Grada). ISBN 80-204-0685-9.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

HLAVÁČEK, Luboš. *Řeč tvarů: (umění vnímat umění)*. Praha: Horizont, 1984. Malá moderní encyklopedie (Horizont). ISBN 978-80-271-0512-0.

Hovory arte. Rozšířené vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. ISBN 978-80-7465-132-8.

JUNG, Carl Gustav, SHAMDASANI, Sonu, ed. *Červená kniha: Liber Novus*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2016. Dobrá škola. ISBN 978-80-262-1076-4.

KERN, Hans, Christine MEHL, Hellfried NOLZ, Martin PETER a Regina WINTERSPERGER. *Přehled psychologie*. Vydání páté. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0871-6.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. 7. vydání. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1227-0.

LHOTOVÁ, Marie. *Arteterapie v souvislostech*. Rozšířené vydání. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1272-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. Klasici. ISBN 978-80-262-1154-9.

RUBIN, Judith Aron, ed. *Přístupy v arteterapii*. Praha: Triton, 2008. Psyché (Triton). ISBN 978-80-7387-093-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3133-9.

STEHLÍKOVÁ, Monika. *Nadané dítě: jak mu pomoci ke štěstí a úspěchu*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0512-0.

STEHLÍKOVÁ, Monika. *Život s vysokou inteligencí: průvodce pro nadané dospělé a nadané děti*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0101-6.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. 7. vydání. Praha: Raabe, [2017]. Dobrá škola. ISBN 978-80-7496-333-9.

Vzpomínky, sny, myšlenky C.G. Junga: poklady z archivu Institutu C.G. Junga v Curychu. Vyd. 4., upr. Praha: Portál, 2015. Dobrá škola. ISBN 978-80-262-0803-7.

5.2. Ostatní zdroje

Skripta a přednášky z ateliéru areterapie při Pedf Jihočeské univerzity, 2017-2019

5.3. Další elektronické zdroje

AUTOR. MENSA ČR, 2019 *Mensa ČR Nadané děti* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <https://deti.mensa.cz/index.php>

AUTOR. NEZNÁMÝ, 2013–2019 *MŠMT* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/>

AUTOR: MILAN KYZOUR, 2018 *arteterapie cb* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z <http://www.arteterapiecb.cz/>

AUTOR: NEZNÁMÝ, 2001-2019 *Nadané děti* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <http://www.nadanedeti.cz/>

AUTOR: NEZNÁMÝ, 2008 *Časopis Mensa* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <http://casopis.mensa.cz/>

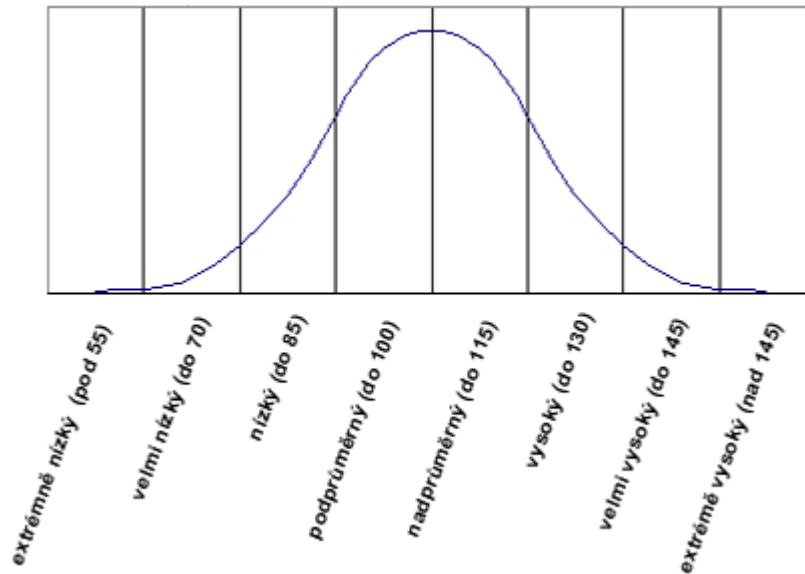
AUTOR: NEZNÁMÝ, 2018 *Mensa gymnázium* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z <https://www.mensagymnazium.cz/cs>

AUTOR: NEZNÁMÝ, 2019 *Česká arteterapeutická asociace* [online]. [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <http://arteterapie.cz/>

6. Přílohy

Příloha 1

Gaussova křivka

Příloha 2

Porovnání funkcí pravé a levé hemisféry

Levá hemisféra	Pravá hemisféra
Lineární/konvergentní způsob myšlení	Divergentní způsob myšlení (simultánní zpracování podnětů a informací)
Analytické, racionální a logické schopnosti	Holistický/celistvý přístup
Schopnost organizace a plánování	Schopnost syntézy a nadhledu
Jazykové dovednosti	Globální pohled, chápání v souvislostech
Systematické myšlení, metodičnost, rigoróznost	Intuitivní a perceptivní inteligence, instinkt
Zpracování dat a čísel	Asociace myšlenek
Matematické myšlení	Tvořivost a emoce
Konkrétní	Abstraktní

(Stehlíková 2016)

Příloha 3

Výpočet IQ

$$IQ = 100 \cdot \frac{\text{mentální věk}}{\text{chronologický věk}}$$

Příloha 4

Výpočet IQ II.

$$IQ = 100 \cdot \frac{\text{aktuální skóre testu}}{\text{předpokládané skóre testu}}$$

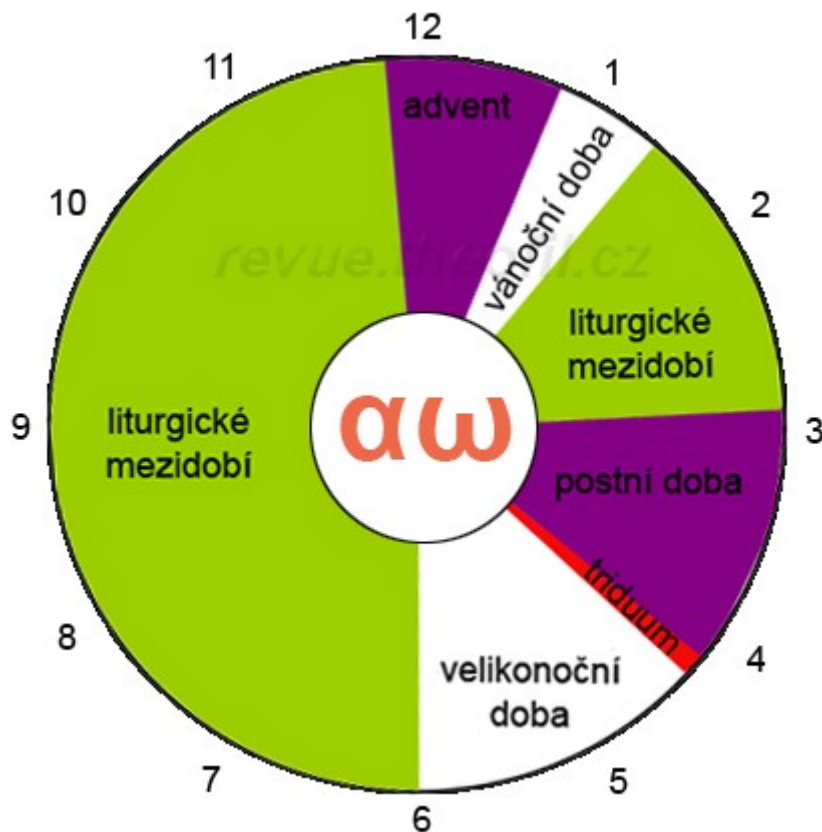
Příloha 5

Výpočet IQ III.

$$IQ = 100 + 15 \frac{(x-\mu)}{\sigma}$$

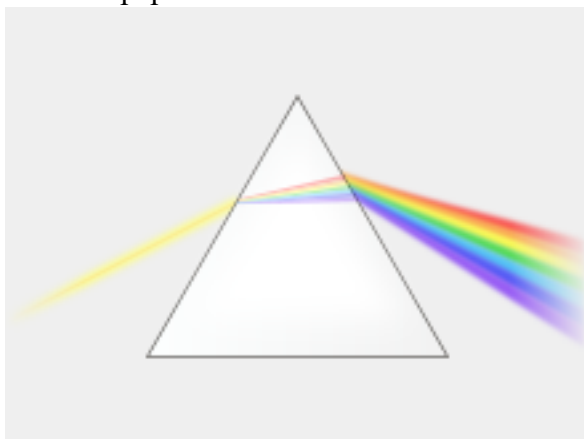
Příloha 6

Liturgický rok – teorie barev

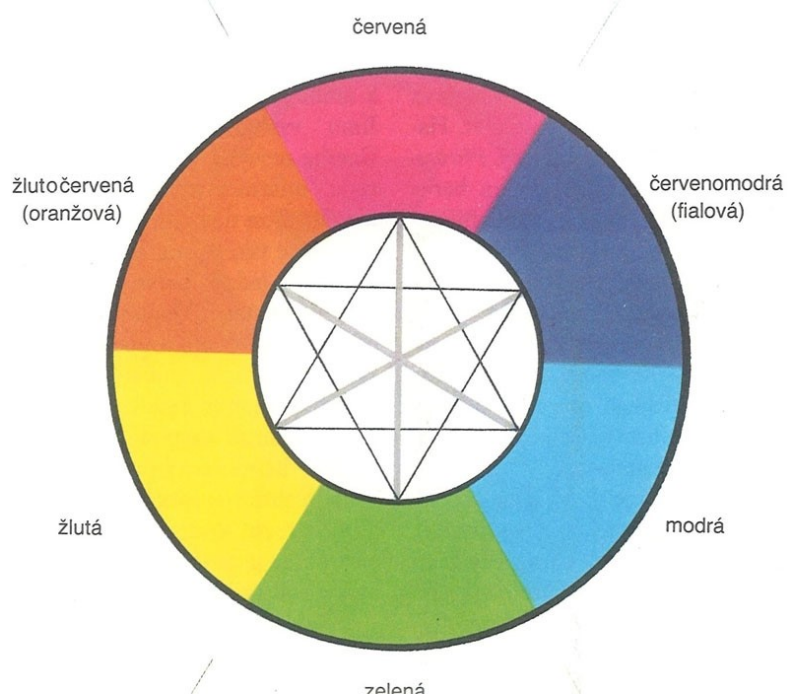
Příloha 7

Rozklad paprsku dle I. Newtona

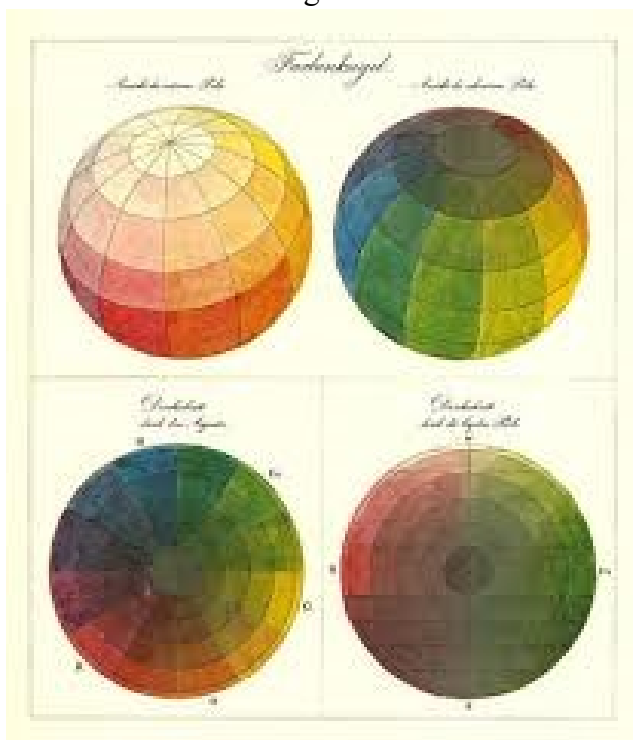
Příloha 8

Teorie barev J. W. Goetheho

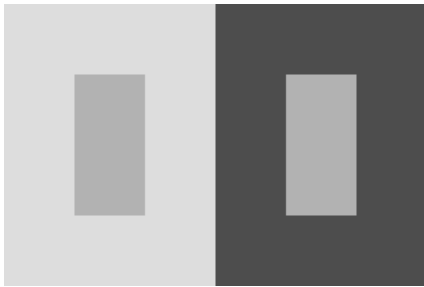

Příloha 9

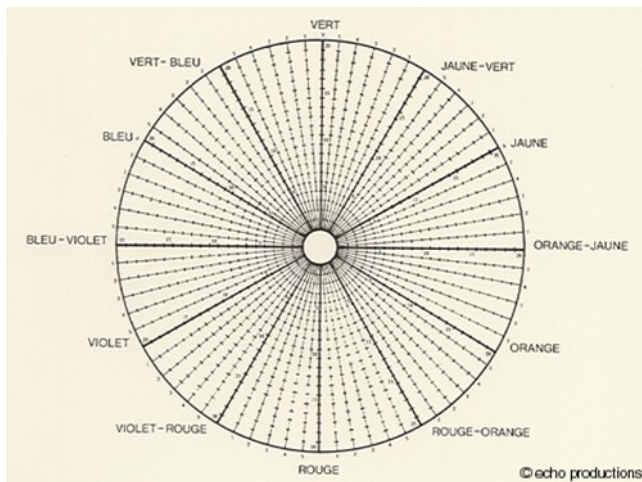
Teorie barev P. O. Runge

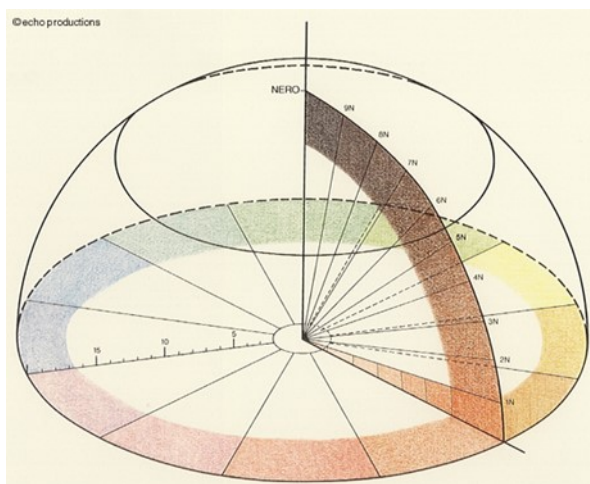
Příloha 10⁷
Princip simultánního kontrastu

Příloha 11
Teorie barev M. E. Chevreula

Příloha 12
Teorie barev M. E. Chevreula

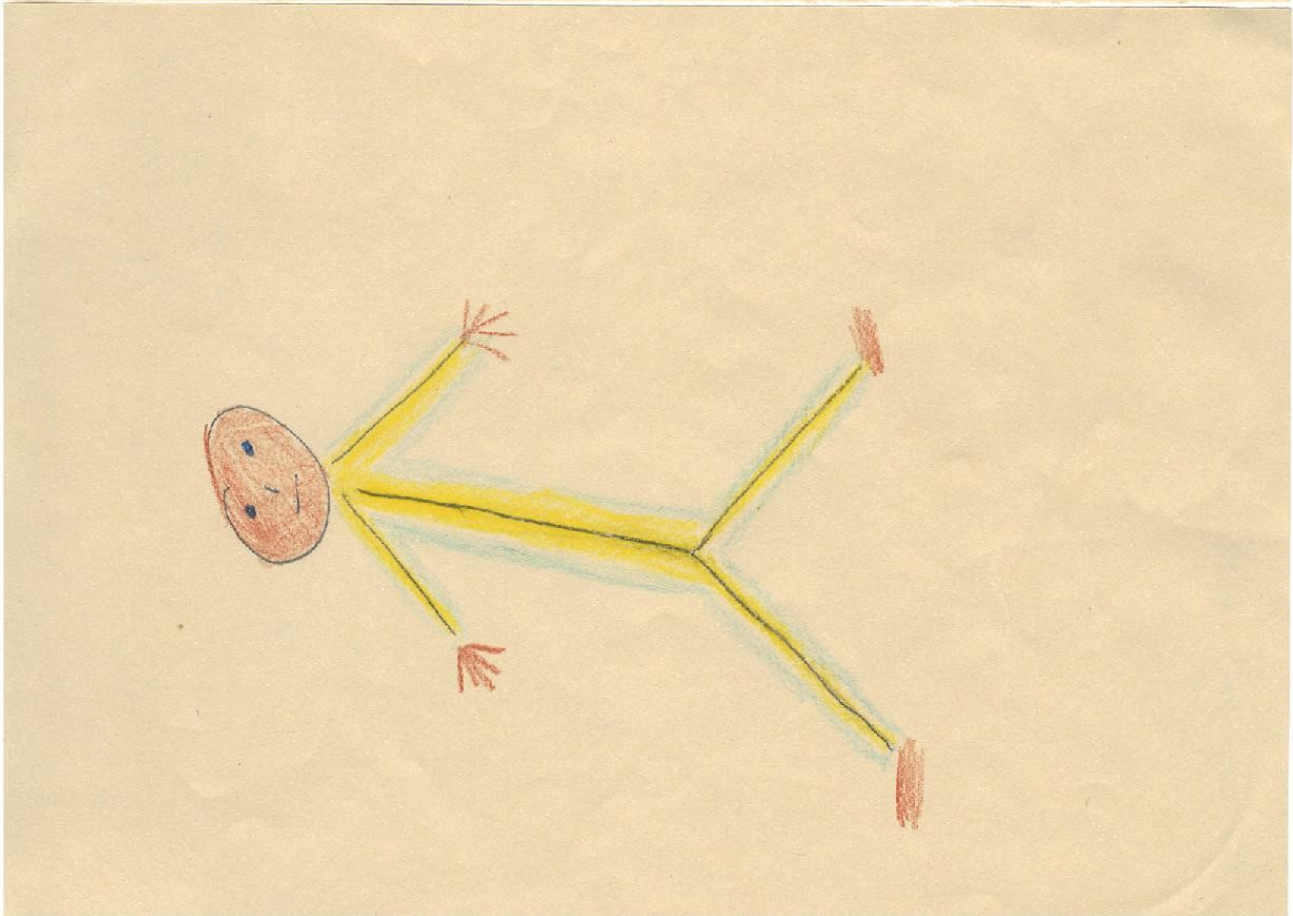

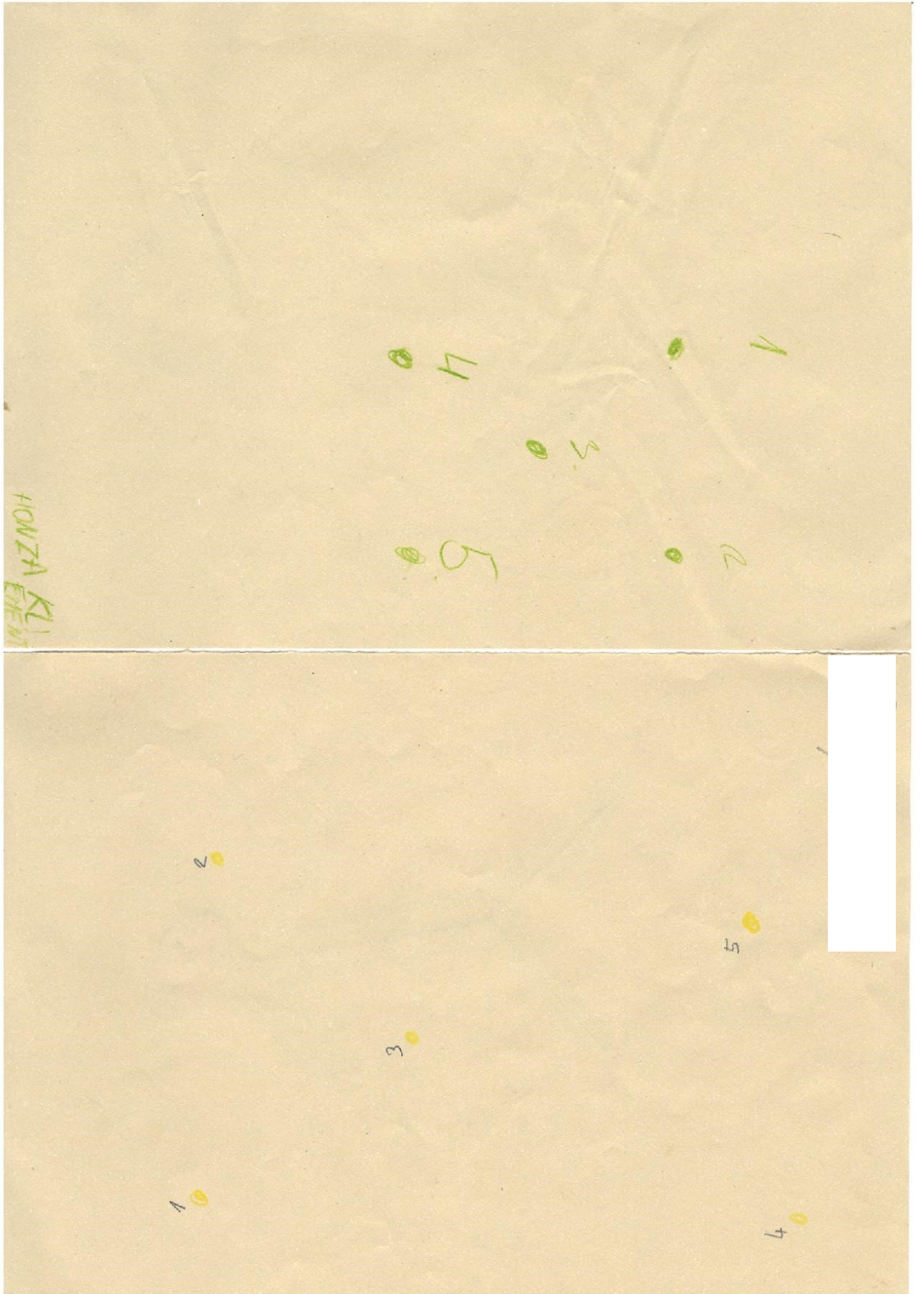
Příloha 13
Ukázka díla Seurata

⁷ Barvy uprostřed jsou stejné.

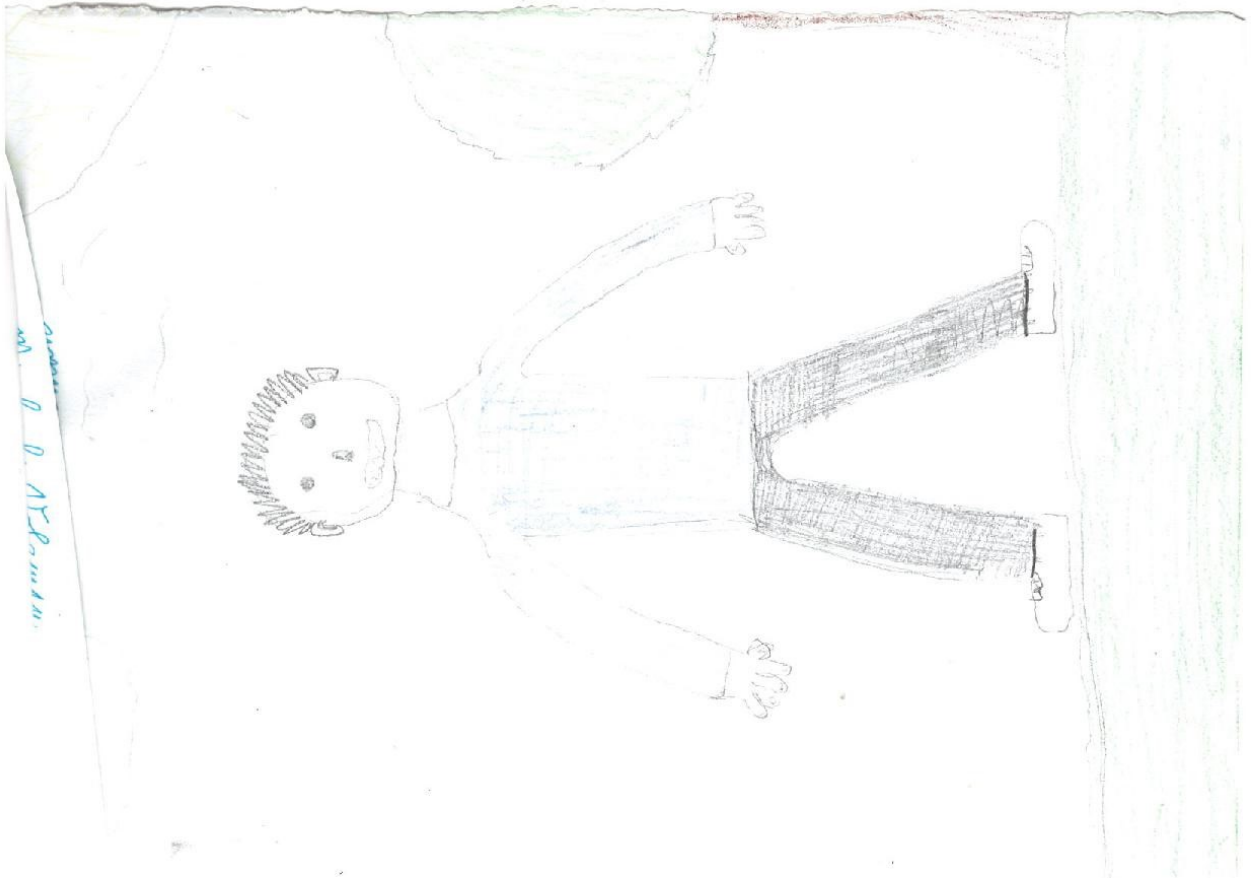
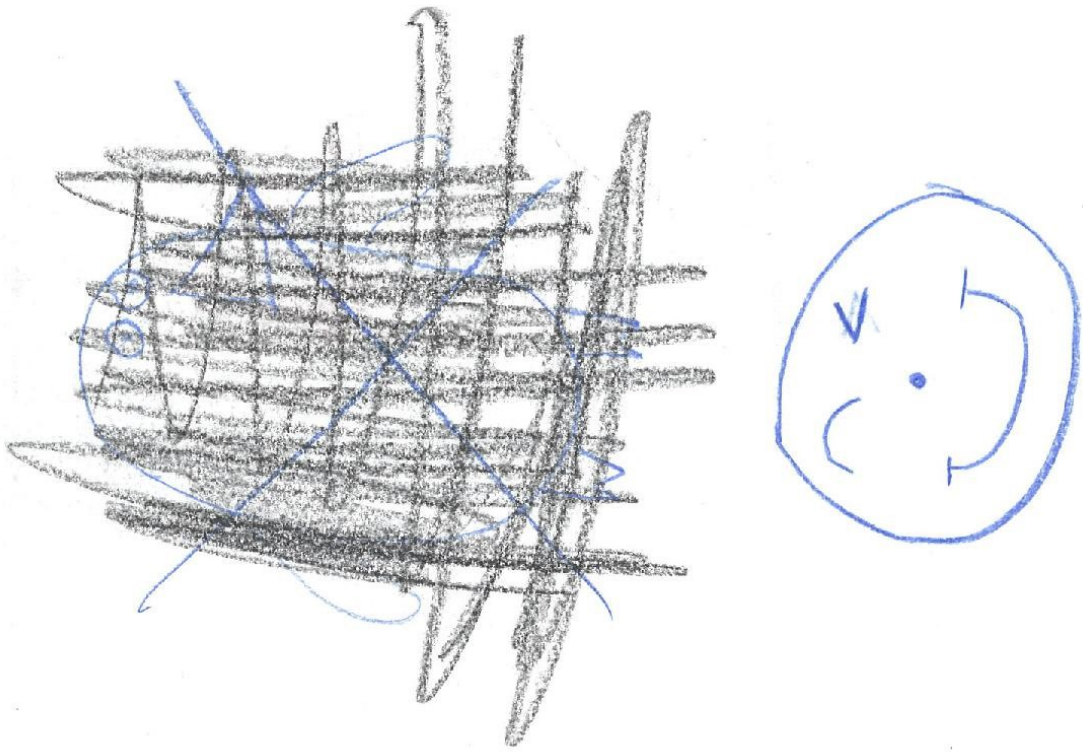
Následující přílohy jsou tvorby nadaných dětí použité k výzkumu:

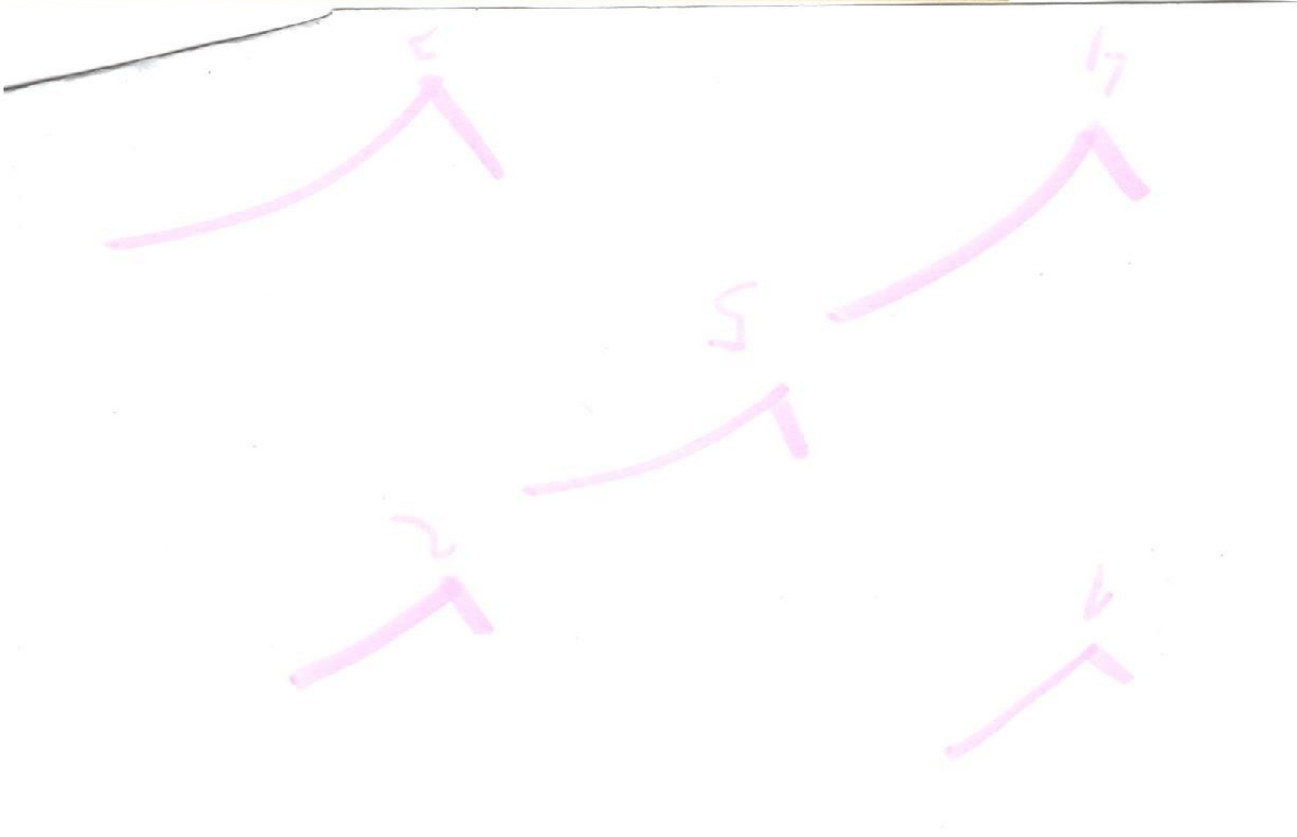

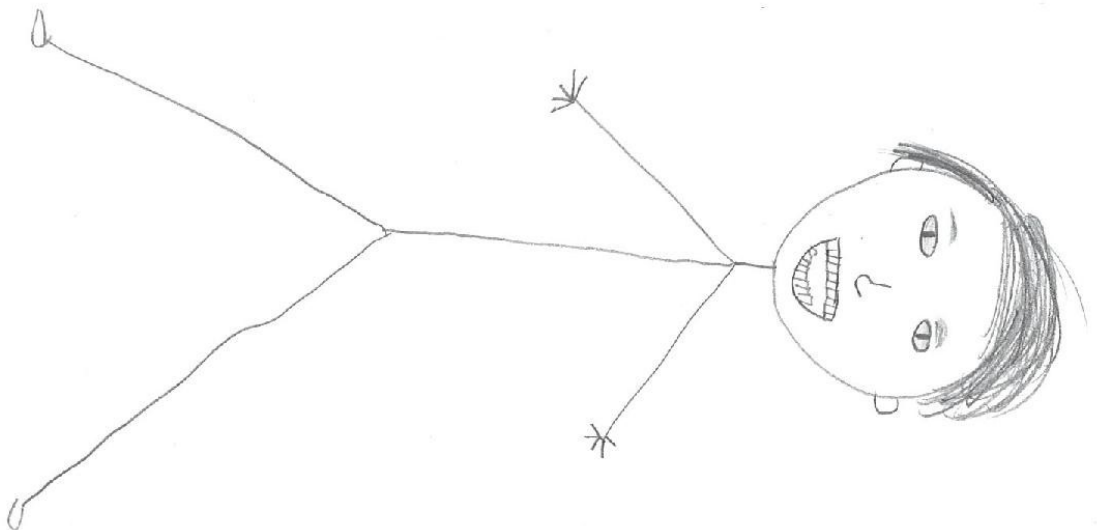

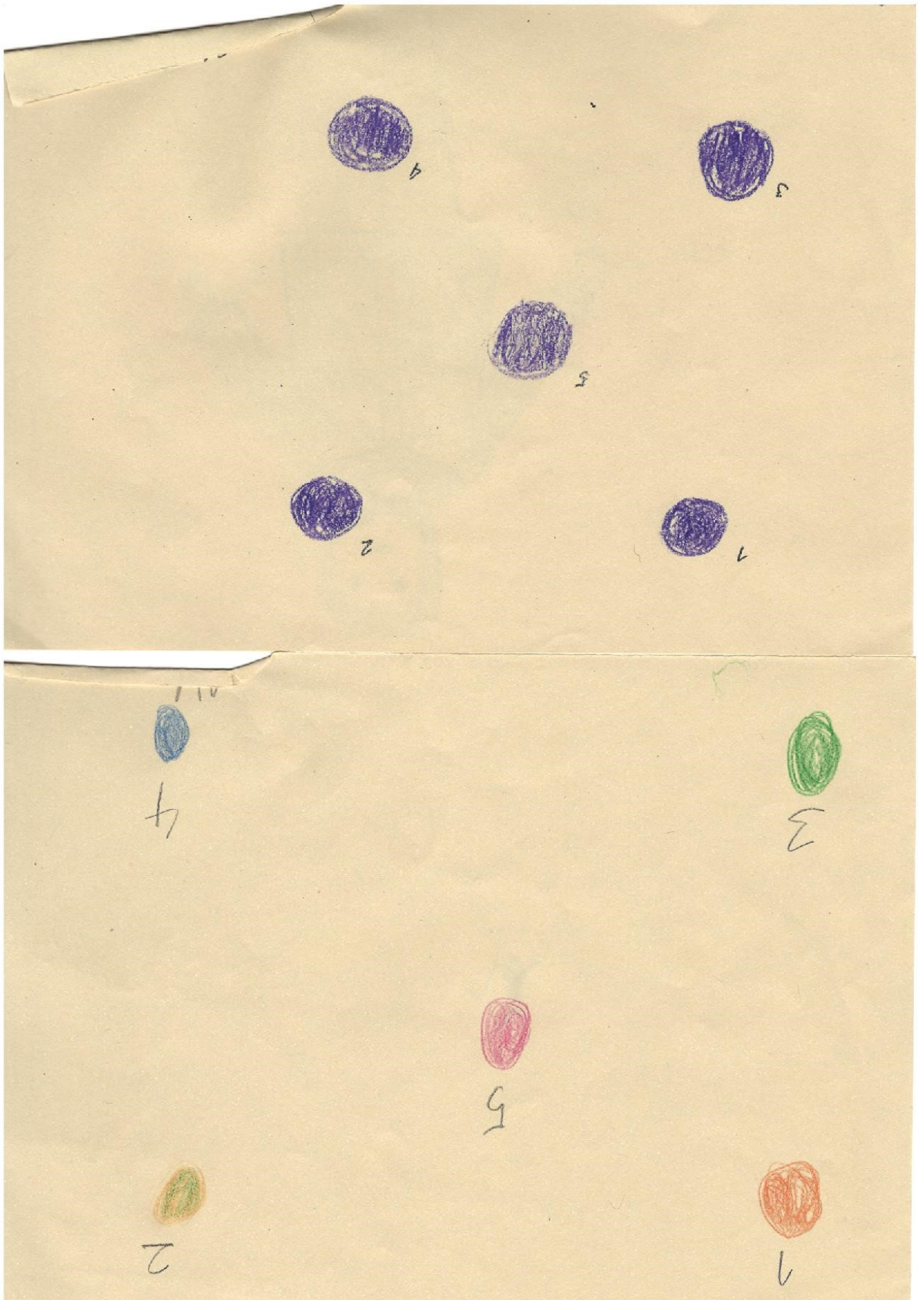
1.
2.
3.
4.
5.

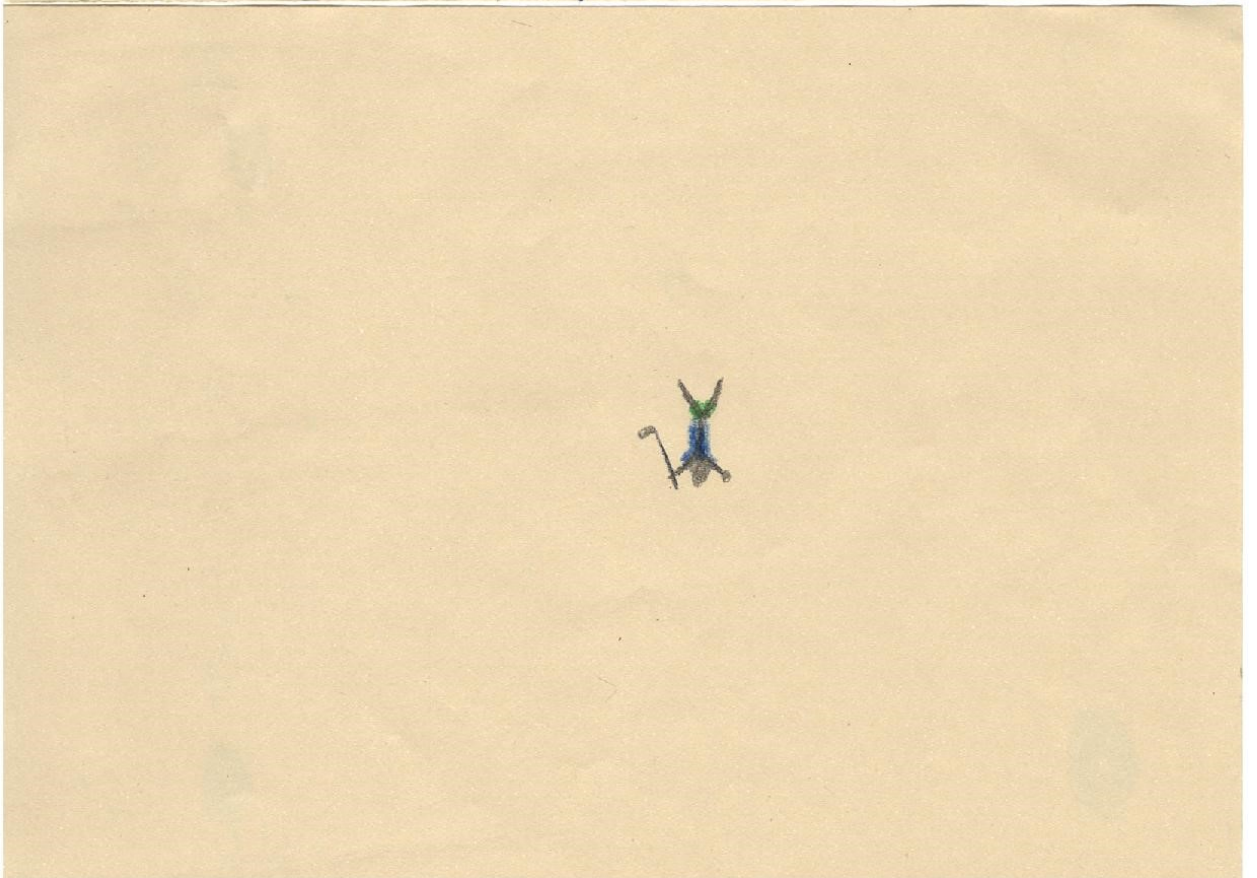

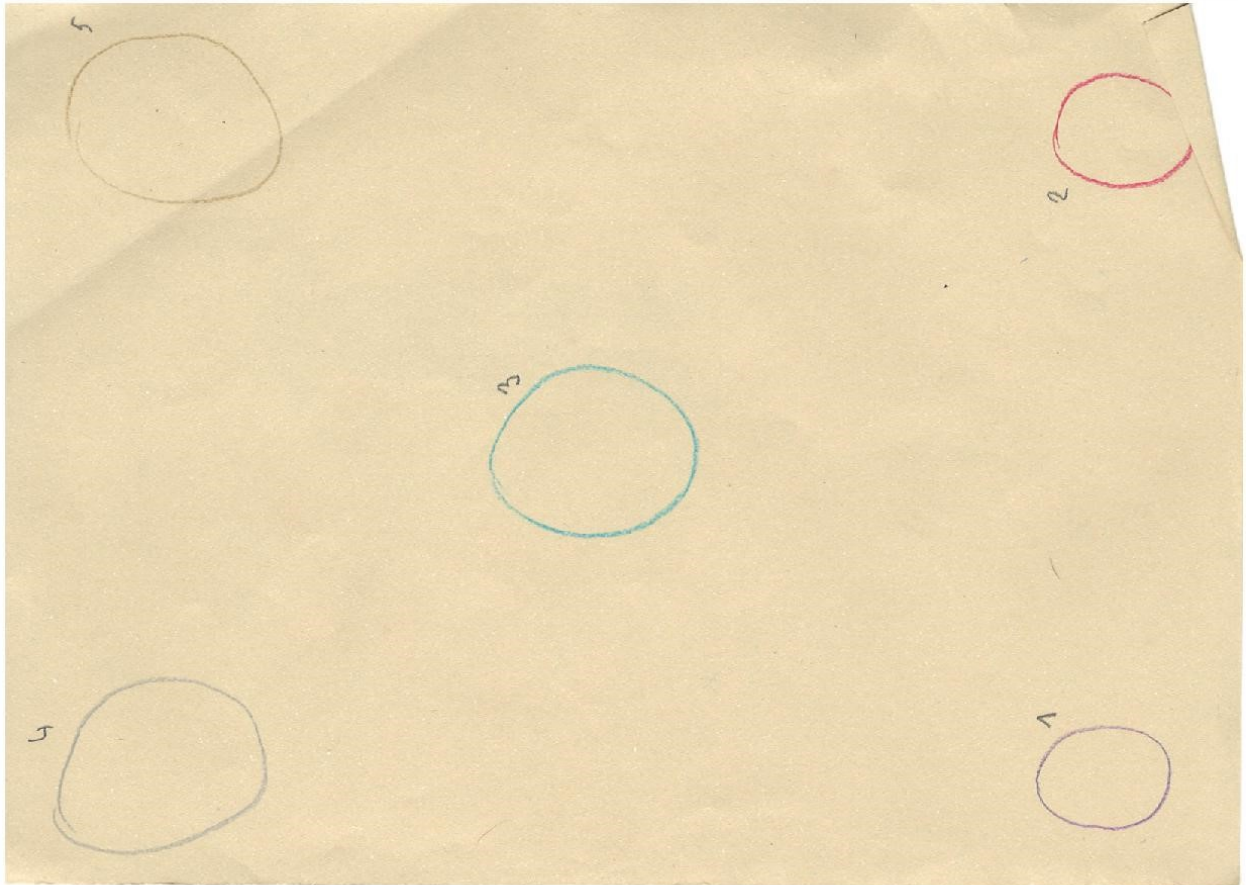

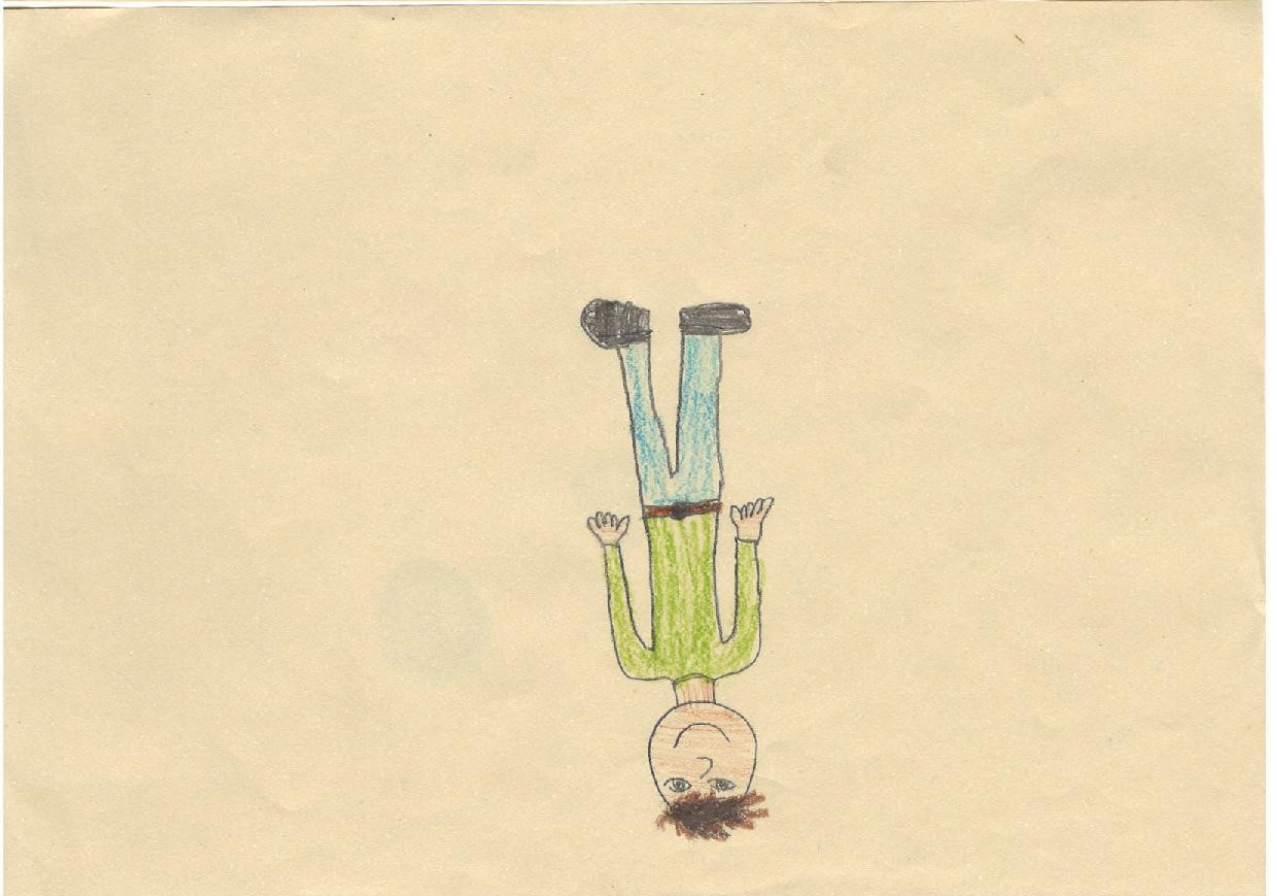
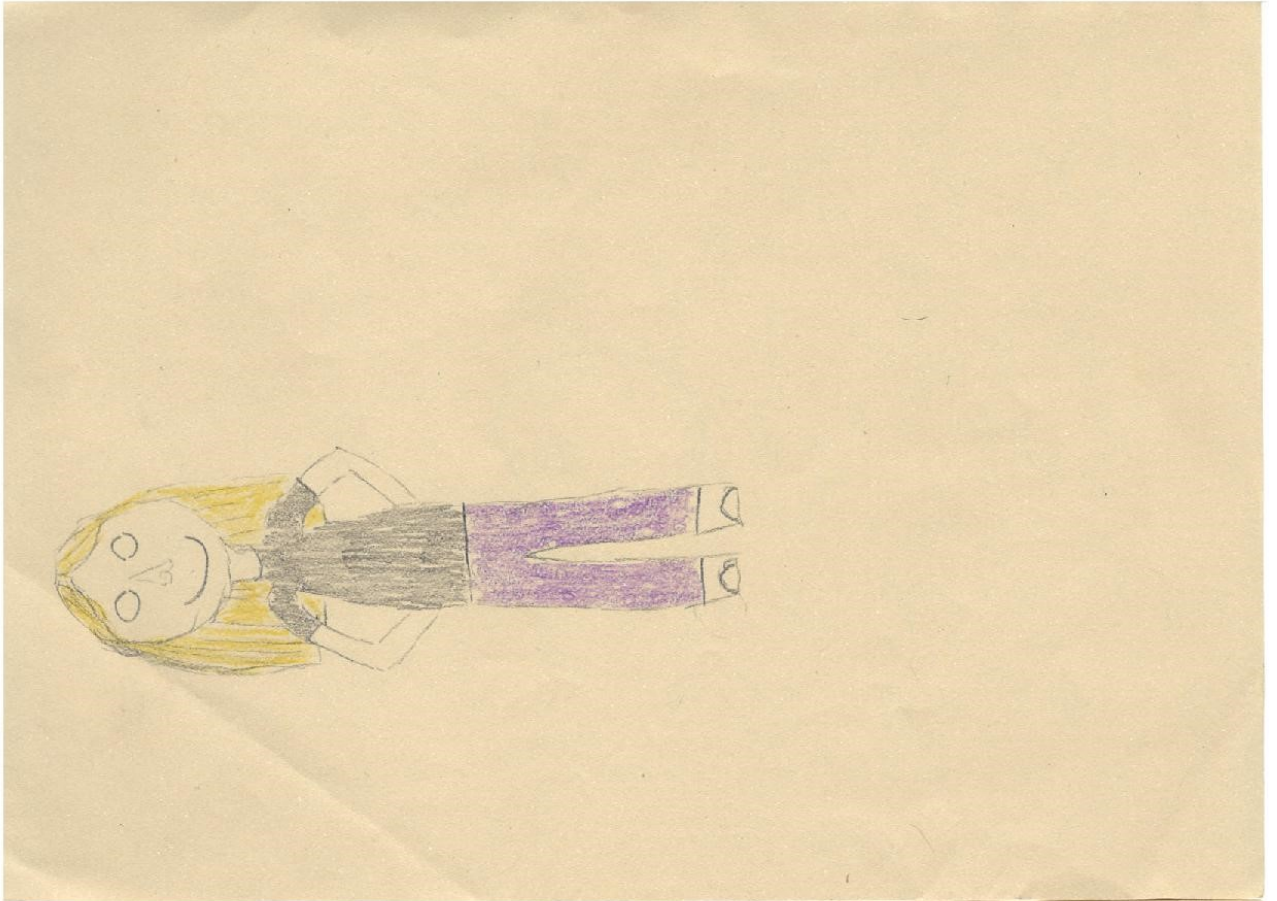

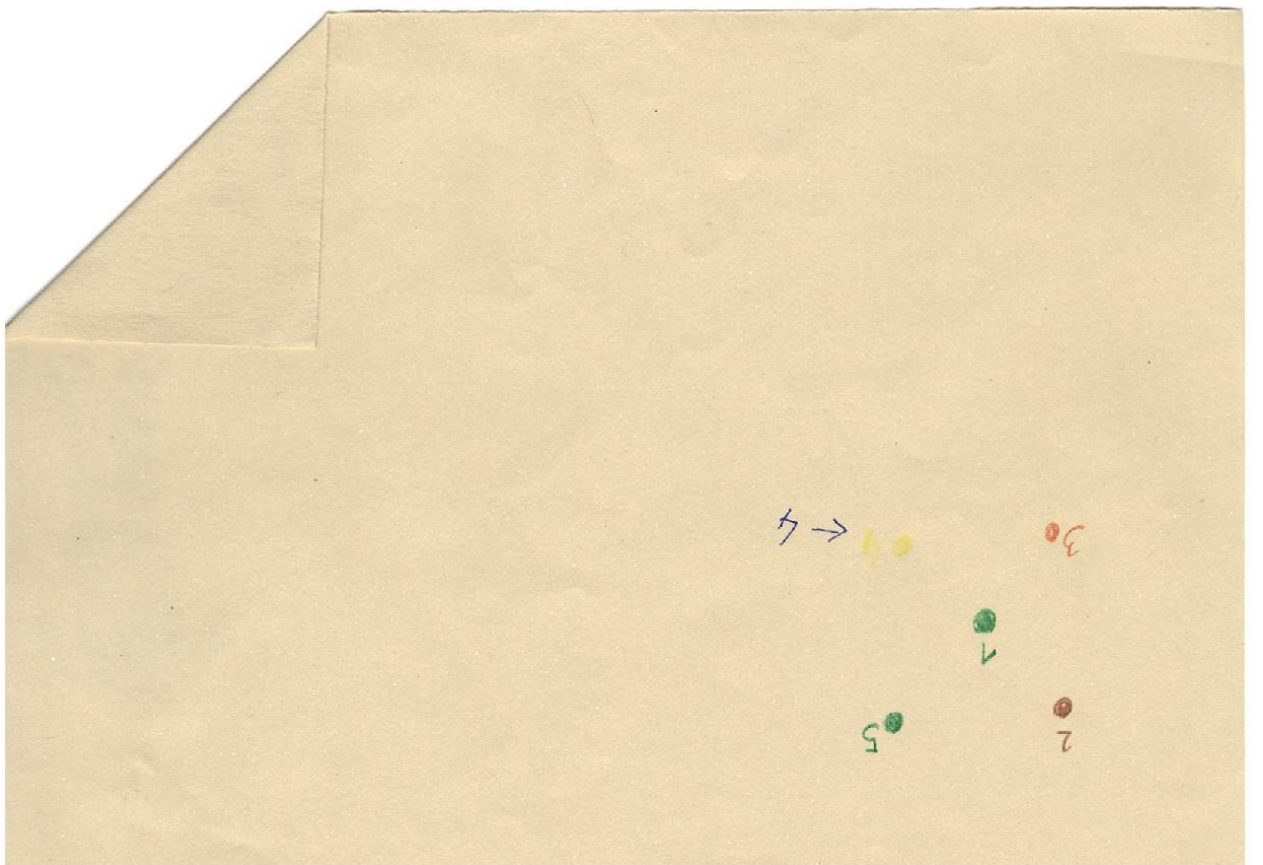
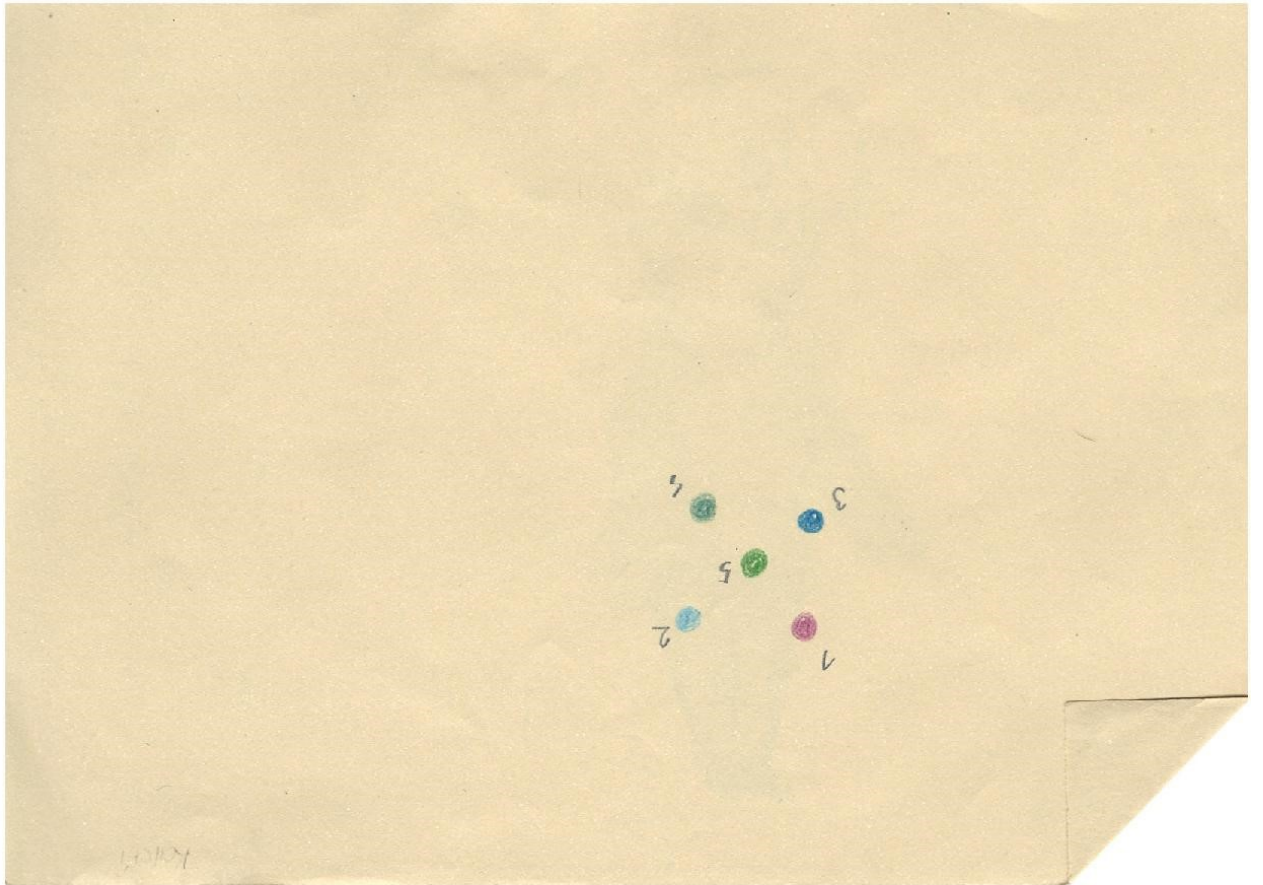

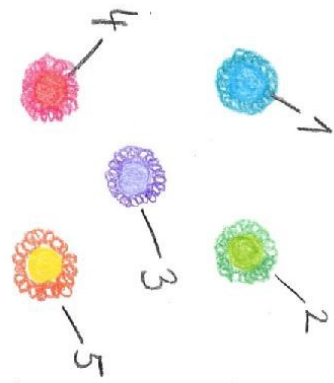
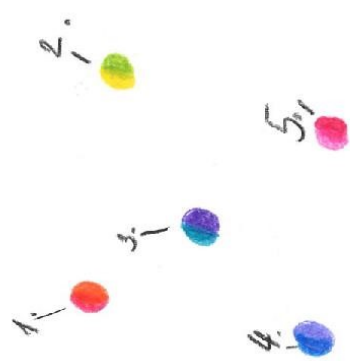

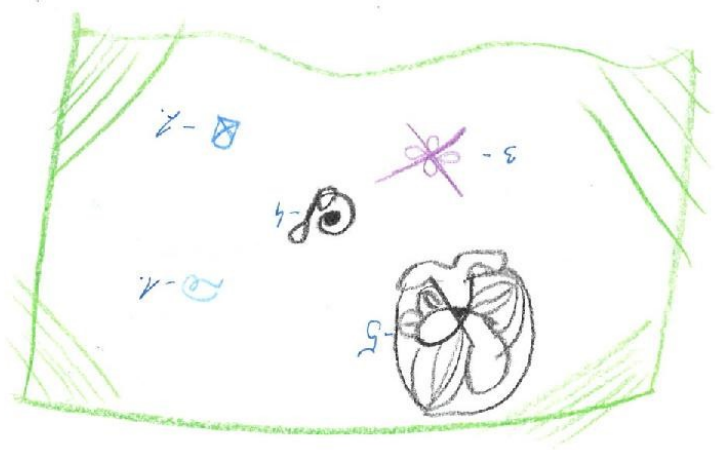

NINAÁÁÁÁÁ

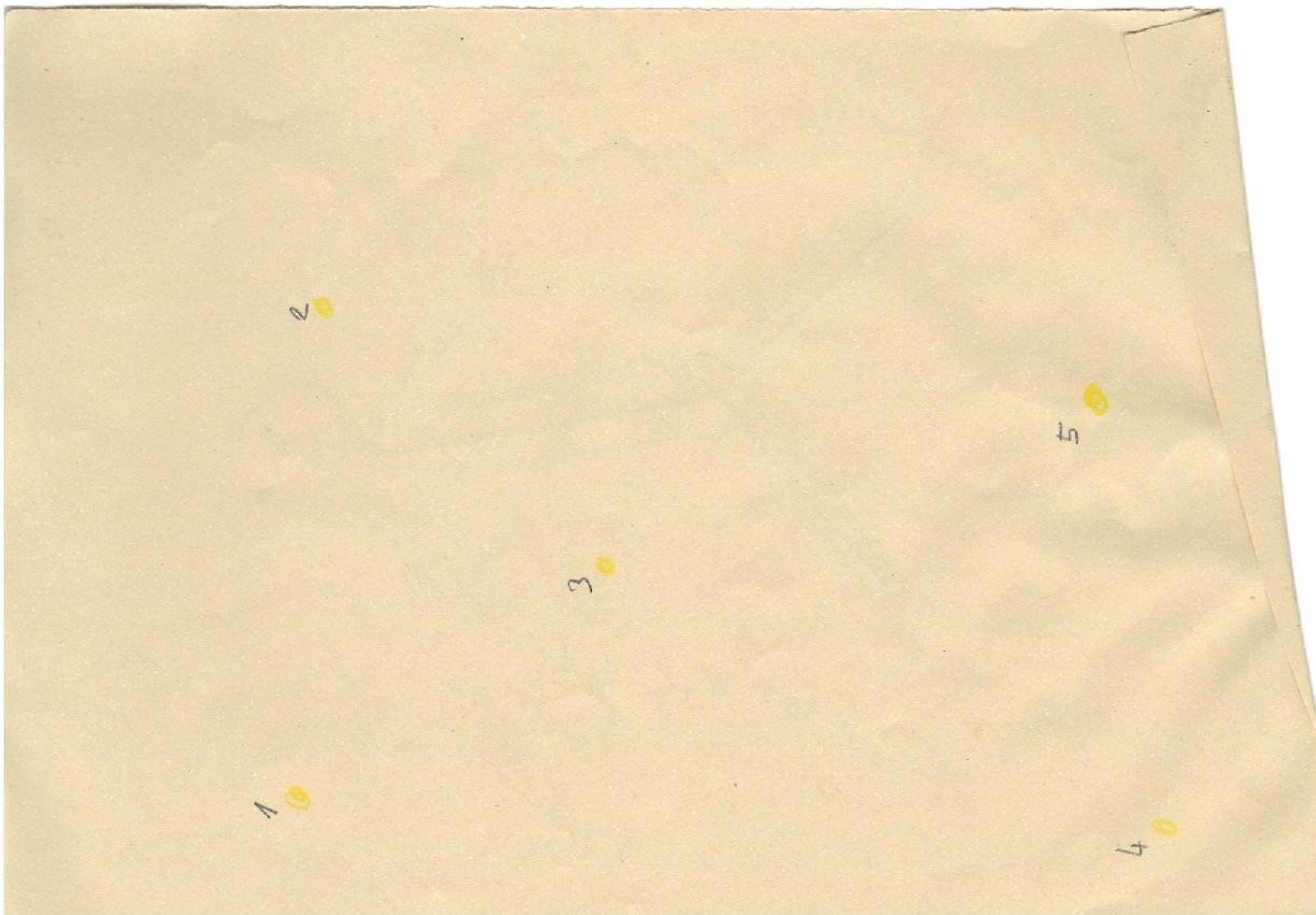
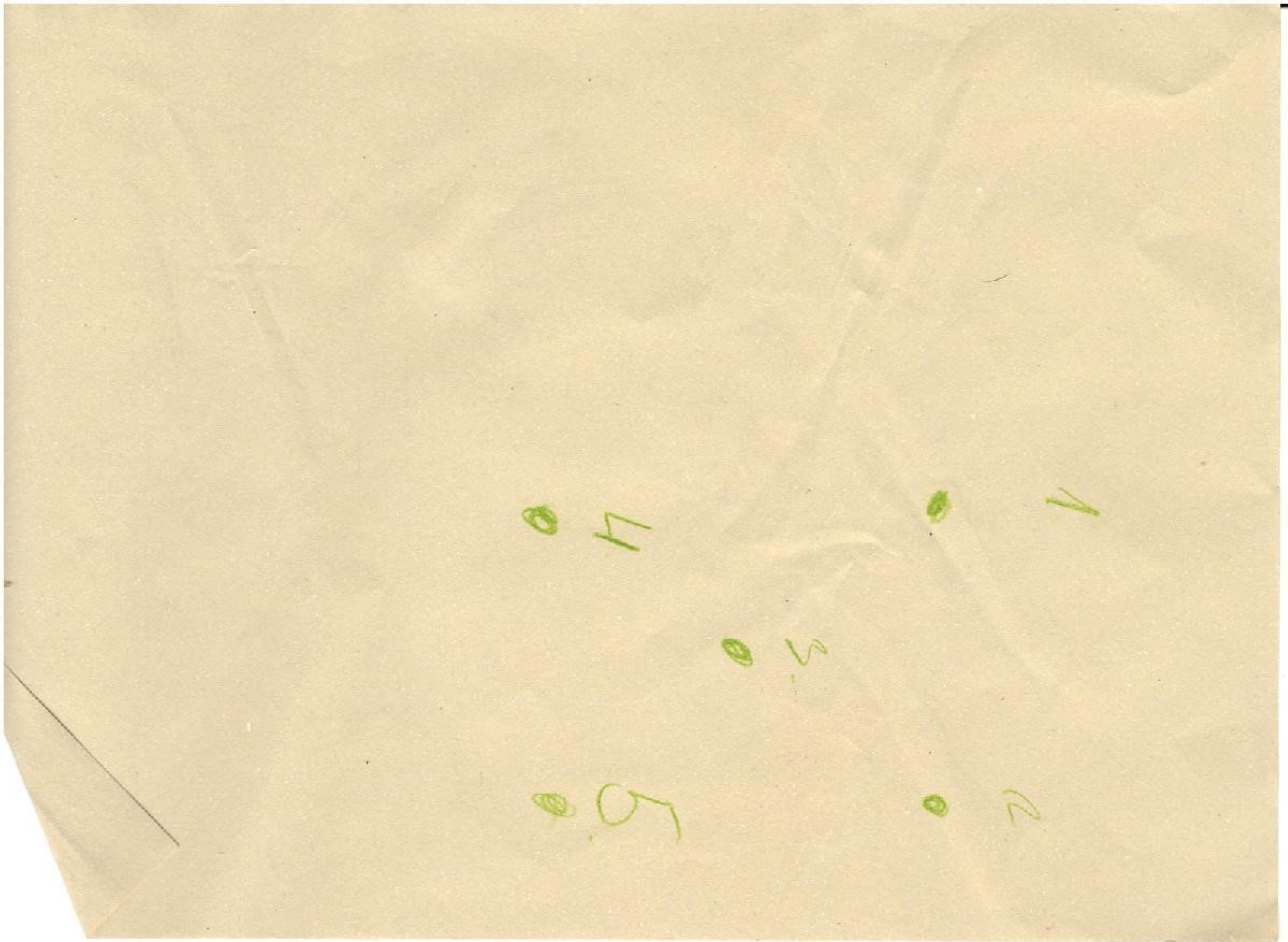
4.

Následující přílohy jsou tvorbou dětí průměrných:

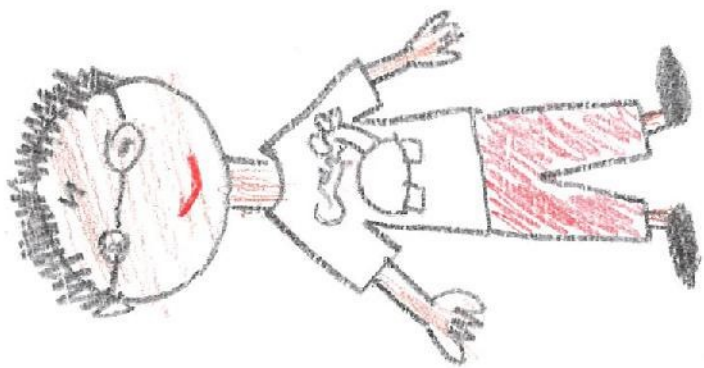
2

5

3

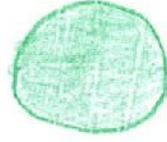
1

4

5.

3

2.

1.

4.

2

5

4

1

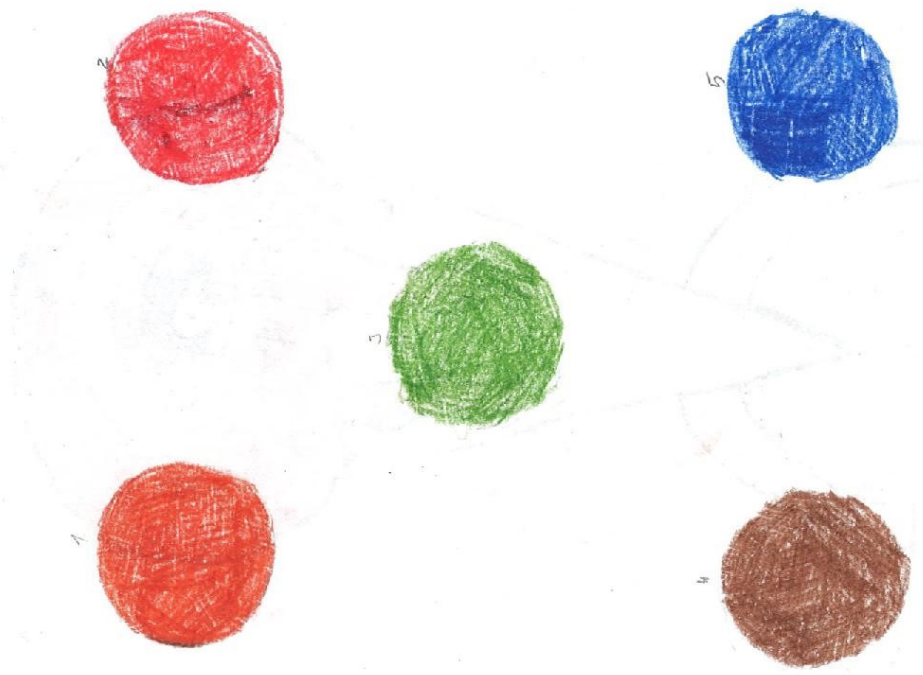
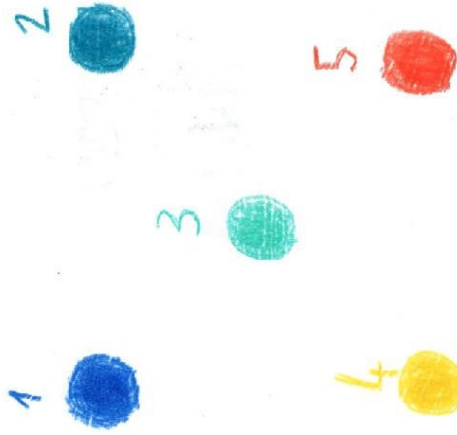

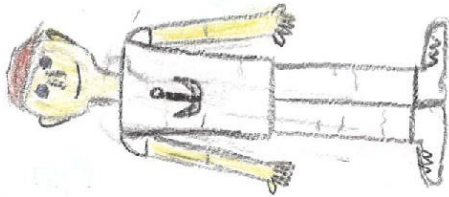
3

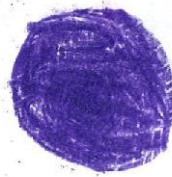

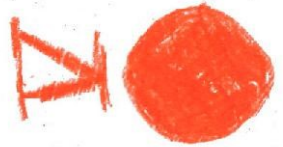

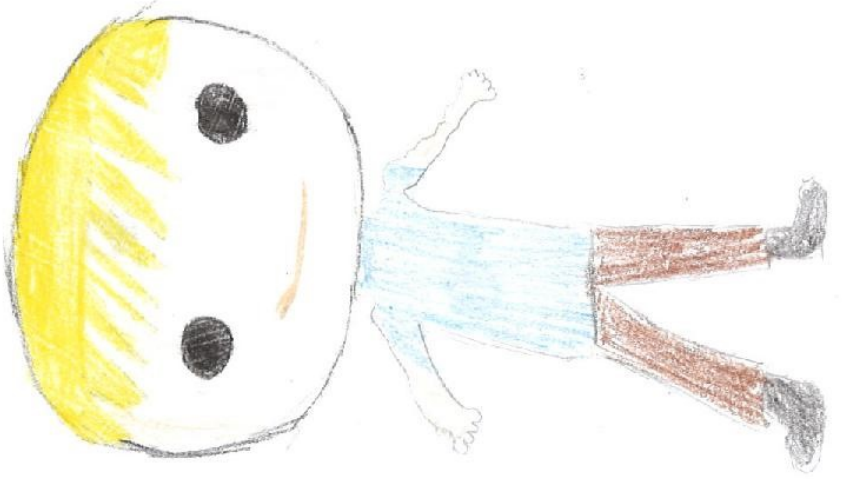

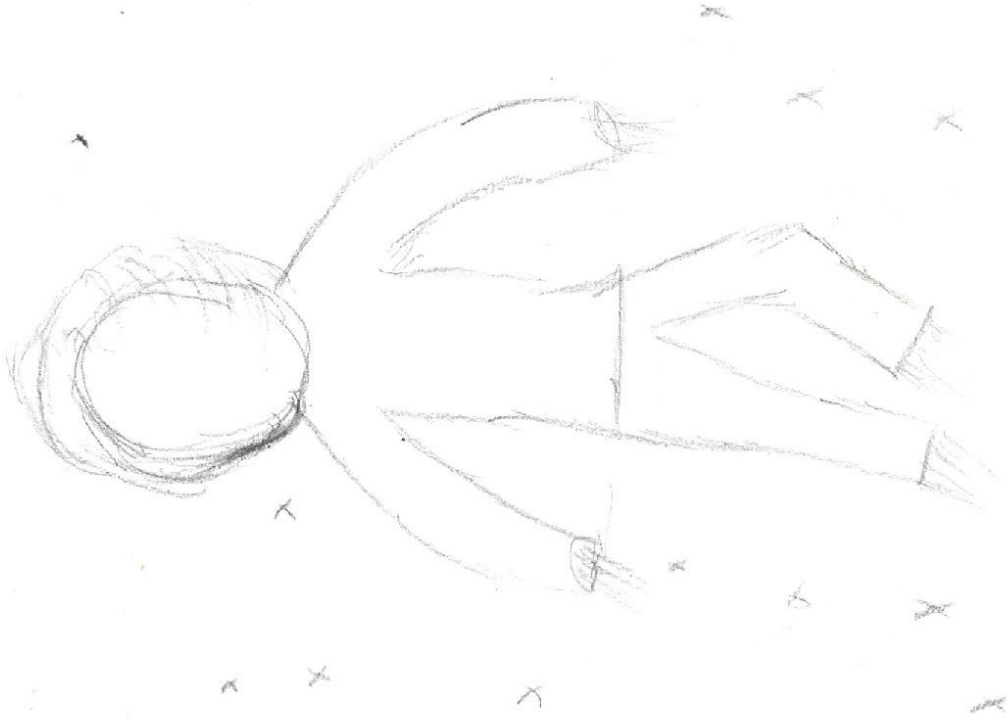

3

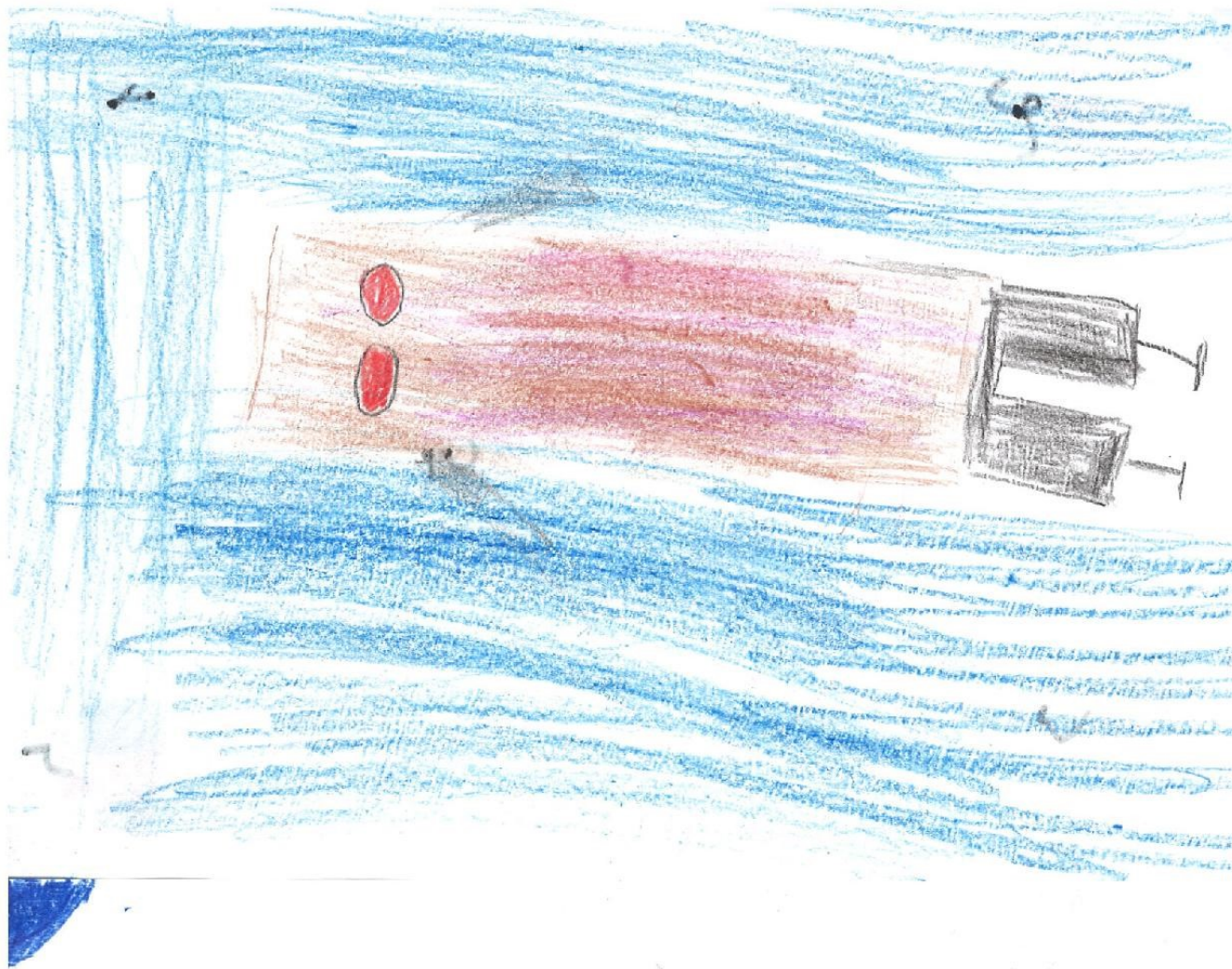

Space

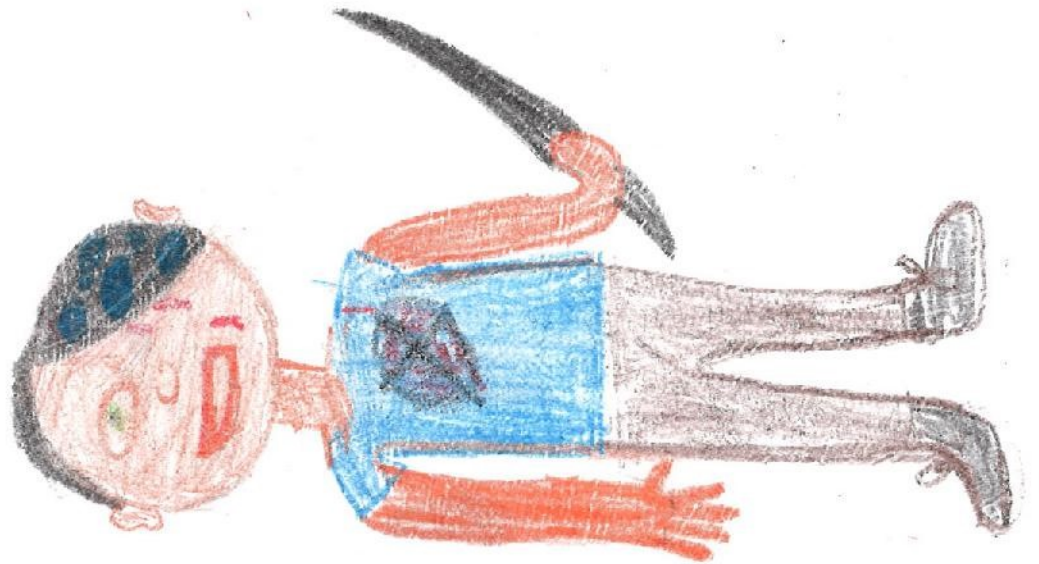

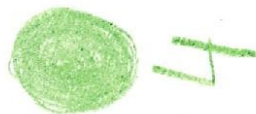
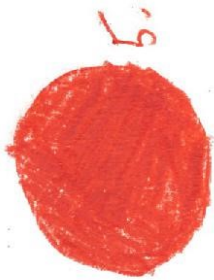

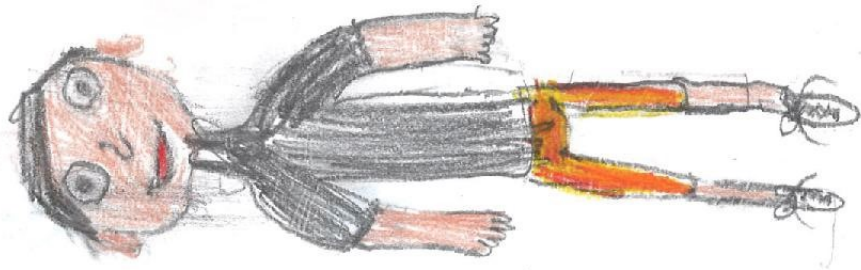

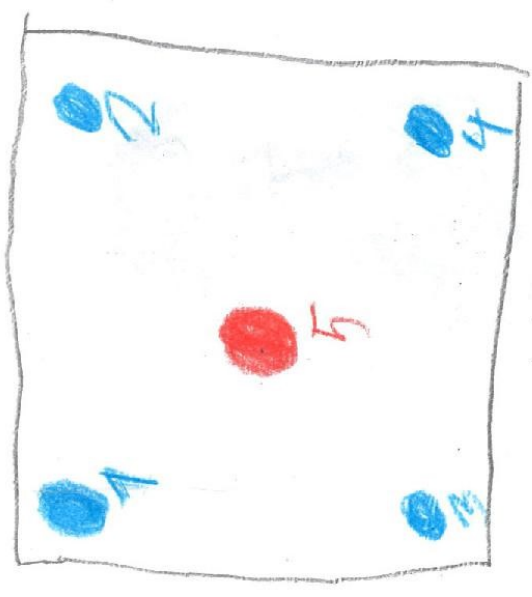
5

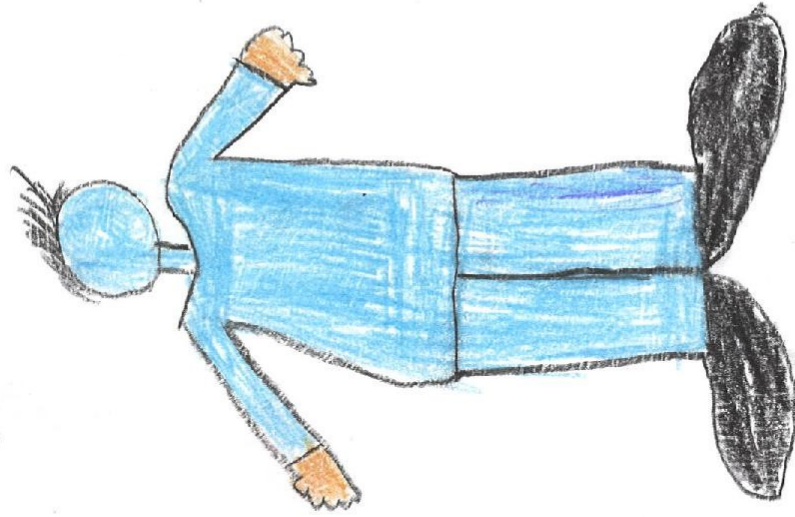

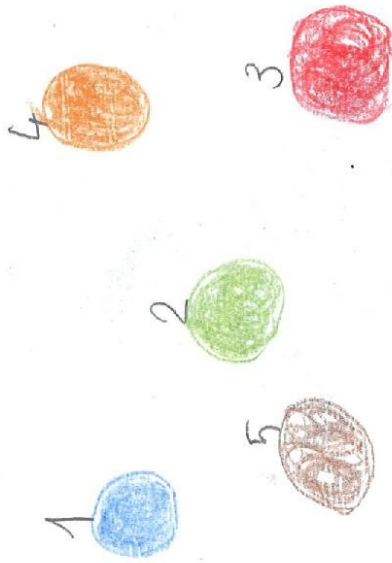

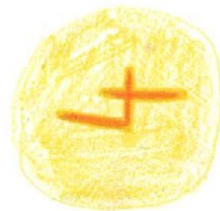

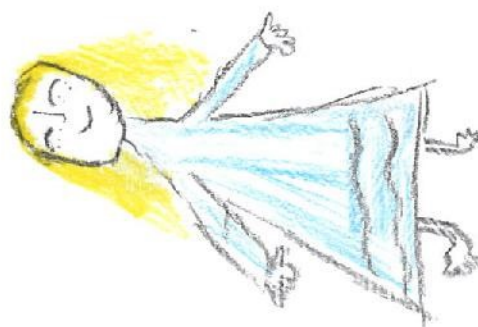

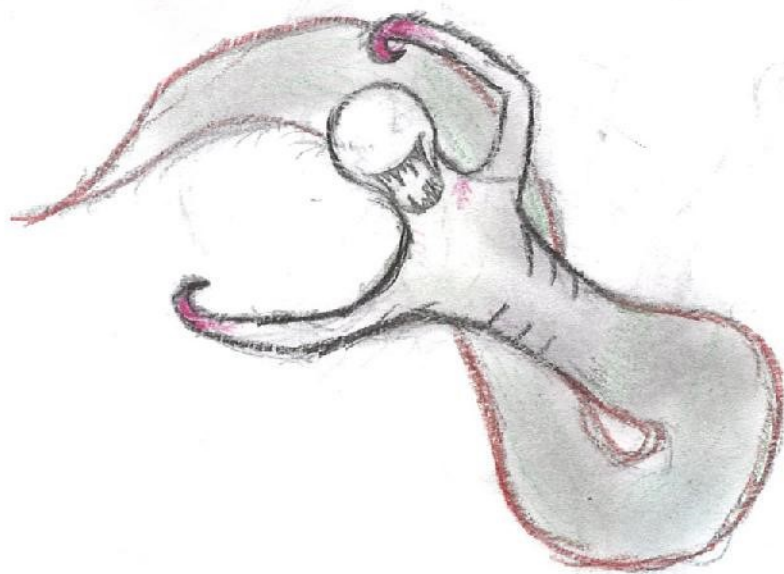

3

L

♀

